İman

Alâmetleri, Sünnetleri ve Dereceleri

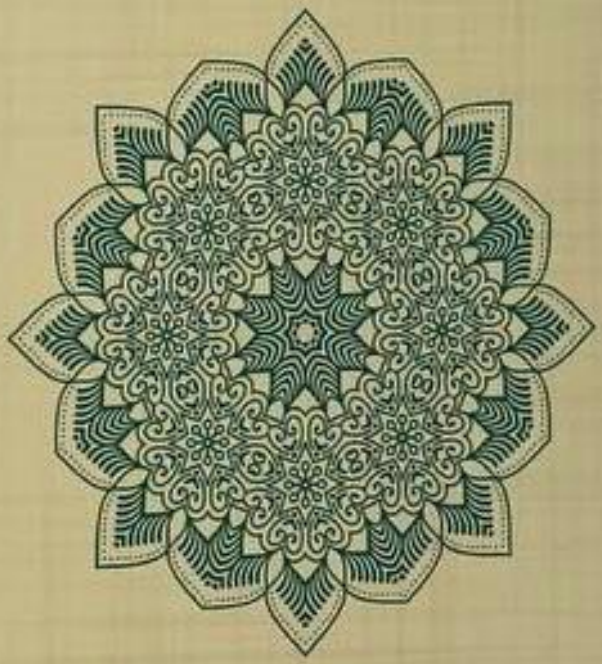

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm

Nesâim

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm

İman: Alâmetleri, Sünnetleri ve Dereceleri

Nesâim

بسم الله الرحمن الرحيم

Nesâim

Nesâim Yayınları

No: 4

Kitabın Adı:	كتاب الإيمان معالمه وسننه واستكمال درجاته İman: Alâmetleri, sünnetleri ve dereceleri
Yazar:	Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm
Tercüme:	Mustafa ÖZENLİ
Tashih:	Nesâim Yayınları
Kapak & Dizgi:	Emre ALTINTAŞ
Baskı:	Çetinkaya Ofset (0 332 342 01 09) Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 18 Karatay/KONYA Sertifika No: 25537
Cilt:	Ayyıldız Cilt-Matbaa (0 535 880 50 58)
Baskı Tarihi:	Kasım/2018
İletişim:	**İhlas Kitabevi** Şükran Mah. Başaralı cd. No:6 Rampalı Çarşı No:12 Meram/KONYA Tel: 0 541 834 0273 0 332 350 4687 **www.ihlaskitabevi.com**

İMAN:

ALÂMETLERİ, SÜNNETLERİ VE DERECELERİ

Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm

KONYA - 2018

İÇİNDEKİLER

MÜELLİFİN HÂL TERCEMESİ 7

ÖNSÖZ 9

KEMÂLİ VE DERECELERİ HUSUSUNDA
İMANIN ÖZELLİĞİ BÂBI 11

İMANDA İSTİSNÂ BÂBI 27

İMANIN ARTMASI VE AZALMASI 35

İMANI AMEL OLMAKSIZIN SÖZ OLARAK
İSİMLENDİRME BÂBI 39

İMANIN -AMEL OLMASA BİLE- KALP İLE MARİFETTEN
İBÂRET OLDUĞUNU SÖYLEYENLER 46

ÂLİMLERİN İMANI AMEL OLMAKSIZIN SÖZDEN İBÂRET
GÖRENLERE YÖNELTTİKLERİ KINAMALAR VE ONLARLA
OTURMAKTAN SAKINDIRMALARI 49

GÜNAHLÂR SEBEBİYLE İMANIN DIŞINA ÇIKMAK 53

İMANDAN ÇIKMANIN SÖZ KONUSU OLMAMASIYLA
BERABER BÜYÜK GÜNAHLAR ARASINA KATILAN
GÜNAHLARIN ZİKRİ BÂBI 68

MÜELLİFİN HÂL TERCEMESİ

Tam adı Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn b. Zeyd el-Herevî el-Bağdâdî'dir. Herât'ta, yaklaşık yüz elli dört yılında doğmuştur. Ezdlilerin azatlısıdır. Babası Herât'ta rûm asıllı bir köle idi.

İlim talebine Herât'ta başladı. Herât ulemasından ilim aldıktan sonra Irak'a gitti. O dönemde Basra ve Kûfe iki büyük ilim şehri idi. İlim talebi için Basra'ya ve Kûfe'ye yolculuk edilirdi. Hammâd b. Zeyd'den hadis dinlemek için Basra'ya girdiğinde Hammâd vefât etmişti.

Birçok âlimden ilim aldı. Bu âlimlerden bazıları şunlardır:

1- Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ

2- Ebû Saîd Abdurrahmân b. Mehdî

3- Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî

4- Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhim

5- Ebû Abdullah Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî

Ebû Ubeyd'den birçok kimse istifâde etmiştir. Onun talebelerinden bazıları şunlardır:

1- Ebu'l Fazl Abbâs b. Abdulazîm el-Anberî el-Basrî

2- Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî

3- Ebu'l Fazl Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî el-Bağdâdî

Ebû Ubeyd Horasan'da, Merv'de, Samarra'da ve Tarsûs'ta emirlerin çocuklarına öğretmenlik yaptı. Ayrıca Tarsus'ta on sekiz sene kadılık makâmında bulundu.

Mekke'de iki yüz yirmi dört yılında vefât etti. Allah kabrini geniş kılsın ve yattığı yeri nurlandırsın.

ÖNSÖZ

El-hamdu lillâhi rabbi'l âlemîn. Ve's salâtu ve's selâmu alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihî ecmaîn.

İlk asırlardan bu yana iman konusunda birçok kitap kaleme alınmıştır. Bu kitaplardan bazıları müstakil olarak, bazıları da bir kitabın bir bölümü olarak yazılmıştır. Bu konuda kaleme alınan ve Kitâbu'l Îmân olarak adlandırılan müstakil eserlerin en eskisi Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın kitabıdır.

Ebû Ubeyd bu risâlenin başında karşısındaki kişinin kendisine iman hakkında sorular sorduğunu ve Ehli Sünnet'in iman konusundaki görüşünün ne olduğunu öğrenmek istediğini zikretmiş, bu risâleyi bu sorulara cevap olarak özet şekilde kaleme aldığını söylemiştir. Bundan sonra ilk önce Ehli Sünnet ile Mürcie arasındaki ihtilâftan söz etmiş, Ehli Sünnet'in görüşünü destekleyen delilleri sıralamıştır.

Müellif daha sonra iman konusunda muhtelefun fih meseleleri sekiz başlık altında zikretmiştir. Bu başlıklar şunlardır: İmanda istisnâ, imanın artması ve azalması, imanın amel olmaksızın söz olarak isimlendirilmesi, imanın marifetten ibâret olduğunu söyleyenler, âlimlerin imanı sözden ibâret görenleri kınamaları ve onlarla oturmaktan sakındırmaları, günâhlar sebebiyle küfre girilip girilmeyeceği, büyük günâhların zikri.

Müellif bu risâlede senetleriyle beraber otuz hadis zikretmiştir. Bunların dışında senetsiz olarak zikrettiği hadisler de vardır. Bu hadislerin arasında merfû olanlar da mevkuf olanlar da vardır.

İman konusunda kaleme alınan eserler arasında önemli bir yere sâhip olan bu risâleyi hadislerin arapça metinlerini de ekleyerek tercüme ettik. Gayret bizden başarı Allah Teâlâ'dandır.

Nesâim Yayınları

Rahmân ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'a tevekkül ettim.

KEMÂLİ VE DERECELERİ HUSUSUNDA İMANIN ÖZELLİĞİ BÂBI

Bize Şeyh Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Osmân b. Ma'rûf -yani İbn Ebî Nasr- Dımeşk'teki evinde dört yüz yirmi yılının Safer ayında haber verdi, dedi ki: Bize -Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın ashâbından olan- Ebû Ya'kûb İshâk b. Ahmed b. Yahyâ el-Askerî bu risaleyi tahdis etti, ben de işittim.

Ebû Ubeyd dedi ki: Sen bana iman hakkında; onun kemâli, artması ve azalması hakkında sorup duruyordun. Ehli Sünnet'in bu meseledeki görüşünü ve bu meselede onlara muhalefet edenlere karşı hüccetin ne olduğunu bilmek istediğini söylüyordun.

Allah sana rahmet etsin. Bu mesele; bu ümmetin ilk döneminde yaşamış olan selefin, onların takipçilerinin ve onlardan sonra günümüze kadar gelip geçmiş kimselerin üzerinde konuştukları bir meseledir. Ben de sana bildiklerim ölçüsünde bu meseleyi açıklanmış ve fazlalıklardan arındırılmış şekilde yazdım.

Allah sana rahmet etsin. Bil ki, ilim ve din ehli bu meselede iki fırkaya ayrılmıştır. Bu fırkalardan biri "İman kalplerle Allah'ı birlemekle, dillerle şehâdette bulunmakla ve âzâlarla amel etmekle olur" demiştir. Diğeri ise şunu söylemiştir: "Hayır. İman ancak kalpler ve diller iledir. Amellere gelince, onlar ancak birer takva ve iyiliktir. Fakat iman değillerdir."

Biz iki fırkanın ihtilâfına baktığımız zaman Kitab'ın ve Sünnet'in imanın niyet, söz ve amelle olduğunu söyleyen fırkayı doğruladığını, diğer fırkanın söylediğini de reddettiğini görüyoruz.

Bizim bu meselede hüccetimiz olan asıl Kur'an'ın buyurduğuna ittiba etmektir. Zira Allah Teâlâ kitabının muhkem ayetlerinden birinde şöyle buyurmuştur:

***"Eğer bir meselede ayrılığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Resulü'ne götürün. Bu daha hayırlı ve âkıbet açısından daha güzeldir."* (Nisâ, 59)**

Biz de bu meseleyi Allah'ın Resulü'nü kendisi üzere gönderdiği ve kitabını kendisi ile indirdiği şeye götürdük ve onun imanın başının Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğuna şehadet etmek olduğunu söylediğini gördük.

Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kendisine nübüvvet verildikten sonra Mekke'de on yıl veya daha fazla ikâmet etti. Bu dönemde insanları sadece bu şehâdete dâvet etti. O dönemde kulların üzerine farz olan iman bundan başkası değildi. Bu dâveti kabul eden mümin oluyordu ve kendisine din açısından başka bir isim verilmiyordu. O zamanda insanlara zekât, oruç ve bunların dışındaki şer'î buyruklar vâcip değildi. Alimlerin naklettiğine göre o zamanın insanlarının üzerindeki yükün bu

şekilde hafifletilmesi Allah'ın kullarına bir rahmeti ve rıfkı idi. Çünkü onlar cahiliyeden ve onun kötülüklerinden yeni kurtulmuşlardı. Eğer Allah Teâlâ onların üzerine farzların hepsini birden yükleseydi kalpleri bundan ürkerdi ve bu farzlar bedenlerine ağır gelirdi. Bu sebeple Allah Teâlâ o gün insanlara farz olan imanı yalnızca dil ile ikrar kıldı. İnsanlar Mekke'de ve hicretten sonra on küsur ay Medîne'de bu hâl üzere ikâmet ettiler.

İnsanlar İslâm'a yönelince ve ona tam olarak rağbet edince Allah Teâlâ Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmalarından sonra onların imanlarına namazlarını Ka'be'ye doğru kılmalarını ekledi. O şöyle buyurdu:

"Senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Muhakkak biz seni hoşnut olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin." (Bakara, 144)

Sonra onlar Medîne'de iken, onlara emrettiği ve nehyettiği her şeyde kendilerine daha önce verilmiş olan mümin ismiyle hitap etti. Emrederken şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler, rükû edin, secde edin!" (Hacc, 77),

"Ey iman edenler namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın..." (Mâide, 6)

Nehyederken de şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler, kat kat katlanmış hâlde fâiz yemeyin!" (Âli İmrân, 130),

"Ey iman edenler, ihramda olduğunuz hâlde av hayvanı öldürmeyin!" (Mâide, 95)

Binaenaleyh içerisinde onlar için bir emir ya da nehiy bulunan her hitap hicretten sonra idi. Allah *(azze ve celle)* onları ancak ikrarlarından dolayı mümin diye isimlendirdi. Çünkü önceden hiçbir farz bulunmuyordu. Daha sonra şer'î buyruklar nâzil olunca öncekinin (yani ikrarın) vacip olduğu gibi bu buyruklar da onlara vâcip oldu. Aralarında bir fark kalmadı. Çünkü bunların hepsi Allah katından idi. O'nun emri idi ve O bunları vâcip kılmıştı.

Eğer onlar kıblenin Ka'be'ye çevrildiği zaman Ka'be'ye doğru namaz kılmaktan yüz çevirselerdi, üzerlerinde ismini taşıdıkları imana yapışıp önceden yöneldikleri kıbleden ayrılmasalardı bunun onlara bir faydası olmazdı. Ayrıca bu onların ikrarını geçersiz kılardı. Çünkü ilk taat iman ismini ikinci taatten daha çok hak ediyor değildir. İnsanlar ikrarı kabul ettikleri gibi namazı da Allah'tan ve Resulü'nden kabul edince, o gün ikisi birden iman oldu. Çünkü o gün ikrarın yanına namaz konulmuştu.

Namazın imandan olduğunun delili Allah *(azze ve celle)*'nin şu buyruğudur:

"Allah sizin imanınızı zâyi edecek değildir. Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir." (Bakara, 143)

Bu âyet Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in ashâbından Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldıkları hâl üzere vefât eden kimseler hakkında nâzil olmuştur. Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'e bunun hakkında sorulunca yukarıdaki âyet nâzil olmuştur. Bu âyetten sonra namazın imandan olduğuna başka şâhit aranır mı?

İnsanlar bir müddet bu hâl üzere kaldılar. Namaz emrini koşa koşa yerine getirdikleri ve namaz kalplerinde yer ettiği

zaman Allah Teâlâ kendisinden öncekilere ilâve olarak onlara imanlarının içerisinde zekâtı da farz kıldı, şöyle buyurdu:

"Namazı kılın, zekâtı verin."

"Onların mallarından kendisiyle onları temizleyeceğin ve arındıracağın bir sadaka (zekât) al..." (Tevbe, 103)

Eğer onlar dilleriyle ikrarda bulunmalarına ve namazı kılmalarına rağmen zekât vermekten geri dursalardı bu onların daha önce yaptıklarını boşa çıkarırdı, ikrârı ve namazı geçersiz kılardı. Tıpkı ondan önce namaz kılmaktan geri durmanın kendisinden önceki ikrârı geçersiz kıldığı gibi... Ebû Bekir *(radıyallahu anh)*'ın Muhacirler'le ve Ensâr'la birlikte zekât vermedikleri için Araplar'a karşı cihâd etmesi bunu doğrulamaktadır. O zekât vermeyenlerle Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in şirk ehliyle cihad ettiği gibi cihad etmiştir. İki cihadda da kanlar dökülmüş, kadınlar ve çocuklar esirleştirilmiş, mallar ganîmet olarak alınmıştır. Bu açıdan ikisinin arasında bir fark yoktur. Halbuki onlar sadece zekât vermekten geri duruyorlar, onu inkâr etmiyorlardı.

Bundan sonra nâzil olan bütün şer'î buyruklar da böyle idi. Ne zaman yeni bir şer'î buyruk nâzil olsa kendisinden öncekilere katılıyordu. Bunların tamamını iman ismi içerisine alıyor, bunları yerine getirenlere de "müminler" deniliyordu.

İşte imanın sadece söz olduğunu savunanların yanıldıkları nokta burasıdır. Onlar Allah *(azze ve celle)*'nin onları müminler diye isimlendirdiğini duydukları zaman onların imanın tamamına kâmil şekilde sâhip olduklarını zannetmişlerdir.

Nitekim onlar Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in kendisine imanın ne olduğu sorulduğu zaman söylediği "*Allah'a ve... inanmandır*" buyruğunun tevili konusunda da yanılgıya düş-

müşlerdir. Aynı şekilde mümin bir köle azat etmesi gereken kişi kendisine Arap olmayan câriyenin azadı hakkında sorduğu zaman Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in onun azad edilmesini emredip onu mümin olarak isimlendirmesi hususunda da yanılmışlardır.

Sana daha önce söylediğim üzere insanlar önce imana girmişler, sonra iman kapsamında nâzil olan buyrukları kabul ve tasdîk etmişlerdir. Zira iman tıpkı Kur'an gibi parça parça nâzil oluyordu.

Allah Teâlâ'nın kitabı ve Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in sünneti söylediğimize şahittir ve delildir. Şu ayetler Kitap'ta bulunan delillerdendir:

"Bir sûre indirildiği zaman onlardan 'Bu hanginizin imanını arttırdı?' diyenler olur. İman edenlere gelince (bu sûre) onların imanlarını arttırmıştır ve onlar birbirlerini müjdelerler." (Tevbe, 124)

"Müminler ancak Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, O'nun ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttıran ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir." (Enfâl, 2)

Kur'an'da bunlar gibi birçok ayet vardır.

Görmez misin ki Allah Teâlâ Kur'an'ı toplu olarak indirmediği gibi imanı da onlara toplu olarak indirmemiştir. Bu Kur'an'dan bir hüccettir. Eğer iman ikrâr ile kâmil olsaydı, o zaman (imanda) artmanın bir manası olmaz, onun zikredilmesinin bir anlamı kalmazdı.

Sünnet'ten ve mütevâtir haberlerden imanın kâidelerinin birbirleri ardınca nâzil olarak arttıklarına delâlet eden hüccetlere gelince; bir hadiste imanın dört kâidesi, diğerinde beş

kâidesi, üçüncüsünde dokuz kâidesi, dördüncüsünde ise daha fazlası zikredilmiştir. İbn Abbas *(radıyallahu anh)*'nın Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den rivâyet ettiği şu hadis imanın dört kâidesinin zikredildiği hadislerdendir:

أن وفد عبد القيس قدموا عليه فقالوا يا رسول الله إنا هذا الحي من ربيعة، وقد حالت بيننا وبينك كفار مضر، فلسنا نخلص إلا في شهر حرام، فمرنا بأمر نعمل به وندعو إليه من وراءنا، فقال آمركم بأربع، وأنهاكم عن أربع، الإيمان، ثم فسره لهم: شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمدا رسول الله، وإقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، وأن تؤدوا خمس ما غنتم، وأنهاكم عن الدباء والحنتم والنقير والمقير.

قال أبو عبيد: حدثنا عباد بن عباد المهلبي قال حدثنا أبو جمرة عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه و سلم بذلك.

Abdulkays heyeti Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'e geldiler ve dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü! Biz -yani bu oymak- Rabîa kabîlesindeniz. Seninle aramıza Mudar kâfirleri girmiştir. Bu sebeple sana ancak haram aylarda ulaşabiliyoruz. Şimdi bize uygulayacağımız ve arkamızdakileri kendisine davet edeceğimiz bir amel söyle."

Bunun üzerine Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* "*Size dört şeyi emrediyorum ve dört şeyi yasaklıyorum*" buyurdu, sonra "İman..." deyip bunu onlara şöyle açıkladı: "*Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehâdet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek ve ganimet olarak elde ettiklerinizin beşte birini ödemeniz... Size dübbâyı, hantemi, nakîri ve mukayyeri de yasaklıyorum.*"[1]

[1] Dubbâ kurumuş kabaktır. Hantem yeşil testilerdir. İç tarafı zift ile kaplanmış testiler olduğu da; Mısır'dan getirilen, ağızları yan taraflarında olan ve içlerinde şarap bulunan testiler olduğu da

1- Ebû Ubeyd dedi ki: Bunu bize Abbâd b. Abbâd el-Muhellebî tahdis etti, dedi ki: Bize Ebû Cemre tahdis etti. O İbn Abbas'tan, o da Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den bunu rivâyet etti.

İmanın beş kâidesinin zikredildiği hadise gelince, İbn Ömer'in rivâyet ettiği hadistir.

أن ابن عمر أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: " بني الإسلام على خمس شهادة أن لا إله إلا الله، وأن محمدا رسول الله، وإقام الصلاة، وإيتاء الزكاة، وصوم رمضان، وحج البيت".

قال أبو عبيد: حدثنا إسحاق بن سليمان الرازي عن حنظلة بن أبي سفيان عن عكرمة بن خالد عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم بذلك

İbn Ömer *(radıyallahu anh)* Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'i şöyle buyururken işitmiştir: "*İslam beş temel üzerine binâ edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehâdet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek Ramazan orucunu tutmak ve Beyt'i haccetmek...*"

2- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize İshâk b. Süleymân er-Râzî tahdis etti. O Hanzala b. Ebî Süfyân'dan, o İkrime b. Ebî Hâlid'den, o İbn Ömer'den, o da Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den bunu rivâyet etti.

İmanın dokuz kâidesinin zikredildiği hadis ise Ebû Hureyre'nin Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den rivayet ettiği hadistir.

---

söylenmiştir. Hantemin ne olduğu hususunda başka görüşler de ileri sürülmüştür. Nakîr ise orta kısmı oyulan kütüktür. Mukayyere gelince, kâr denilen madde ile ziftlenmiş kaptır. Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in bunları yasaklamasının sebebi bu kapların içerisinde bulunan nebizin hızlı bir şekilde şaraba dönüşmesidir.

عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: " إن للإسلام صوى ومنار الطريق، (قال أبو عبيد: " صوى " هي ما غلظ وارتفع من الأرض، واحدتها صوة) منها أن تؤمن بالله ولا تشرك به شيئا، وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وصوم رمضان، وحج البيت، والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، وأن تسلم على أهلك إذا دخلت عليهم، وأن تسلم على القوم إذا مررت بهم، فمن ترك من ذلك شيئا فقد ترك سهما من الإسلام، ومن تركهن فقد تولى الإسلام ظهره ".

قال أبو عبيد: حدثنيه يحيي بن سعيد العطار عن ثور بن يزيد عن خالد بن معدان عن رجل عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم.

Onun rivayet ettiğine göre Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz İslâm'ın suvveleri ve yoldaki işâretler gibi alâmetleri vardır.*"

Ebû Ubeyd dedi ki: "Suvâ" sert ve yüksek yerler demektir. Tekili "suvve" olarak gelir.

(Rasulullah şöyle devam etti:) "*Bunlardan bazıları şunlardır: Allah'a iman etmen ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmaman, namazı kılmak, zekâtı vermek, Ramazan orucunu tutmak, Beyt'i haccetmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, yanlarına girdiğin zaman âilene selâm vermen, yanlarından geçtiğin zaman topluluğa selam vermen... Kim bunlardan bir şeyi terk ederse İslâm'ın bir kısmını terk etmiş olur. Kim de bunların tamamını terk ederse İslâm'a sırtını dönmüş olur.*"

3- Ebû Ubeyd dedi ki: Bunu bana Yahyâ b. Saîd el-Attâr tahdis etti. O Sevr b. Yezîd'den, o Hâlid b. Ma'dân'dan, o bir adamdan, o Ebû Hureyre'den, o da Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den bunu rivâyet etmiştir.

Câhiller, zikredilen şeylerin farklı sayıda olması sebebiyle bu hadislerin manalarının birbirleriyle çeliştiğini zannetmişlerdir. Halbuki bu hadisler Allah'a hamdolsun ki O'nun rahme-

tinin eseri olarak çelişkiden uzaktır. Bu hadislerin manaları sana söylediğim şekildedir: İmandan olan farzlar ayrı ayrı nâzil oluyordu. Farzlardan biri nâzil olduğunda Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onu imanın içine katıp imandan sayıyordu. Allah *(azze ve celle)* imana yeni farzlar ekledikçe Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* imanın cüzlerinin sayısını arttırıyordu. Öyle ki sonunda bu cüzlerin sayısı yetmişi geçti.

Yine Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kendisinden rivâyet edilen sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur:

الإيمان بضعة وسبعون جزءا، أفضلها شهادة أن لا إله إلا الله، وأدناها إماطة الأذى عن الطريق

قال أبو عبيد: حدثنا أبو أحمد الزبيري عن سفيان بن سعيد عن سهيل بن أبي صالح عن عبد الله بن دينار عن أبي صالح عن أبي هريرة بهذا الحديث.

"İman yetmiş küsur cüzdür. En üstünü Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet etmektir. En aşağısı ise rahatsızlık veren şeyi yoldan kaldırmaktır."

4- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Ebû Ahmed ez-Zubeyrî tahdis etti. O Süfyân b. Saîd'den, o Suheyl b. Ebî Sâlih'ten, o Abdullah b. Dînâr'dan, o Ebû Sâlih'ten, o da Ebû Hureyre'den bu hadisi rivâyet etti.

Bu hadisteki hasletlerin sayısı daha fazla olsa da bu hadis kendisinden önceki hadislere muhalif değildir. Önceki hadislerde zikredilenler temeller ve asıllardır. Bu hadiste zikredilenler ise temellerin hâricinde imanın şubelerinin içerisine eklenmiş dallardır.

Allah en doğrusunu bilir ya bize göre bu söz Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in kendisi ile imanı vasfettiği son sözdür. Çünkü

zikredilen en büyük sayı bu hadistedir. İmanın hasletleri ancak bu hasletlerle kemâle ulaşır.

Allah Teâlâ'nın şu buyruğu bunu doğrulamaktadır:

"Bugün dininizi sizin için kemâle erdirdim, sizin üzerinizdeki nimetimi tamamladım..." (Mâide, 3)

قال أبو عبيد: حدثنا عبد الرحمن عن سفيان عن قيس بن مسلم عن طارق بن شهاب: "أن اليهود قالوا لعمر بن الخطاب رحمة الله عليه: إنكم تقرؤن آية لو نزلت فينا لاتخذنا ذلك اليوم عيدا، فذكر هذه الآية، فقال عمر: إني لأعلم حيث أنزلت، وأي يوم أنزلت، أنزلت بعرفة، ورسول الله صلى الله عليه وسلم واقف بعرفة.

قال سفيان: وأشك أقال يوم الجمعة أم لا.

5- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Abdurrahman (b. Mehdî) tahdis etti. O'nun Süfyân'dan, onun Kays b. Müslim'den, onun da Târık b. Şihâb'dan rivayet ettiğine göre yahudiler Ömer b. Hattâb *(radıyallahu anh)*'a "Siz bir ayet okuyorsunuz ki o ayet bize nâzil olsaydı onun nâzil olduğu günü bayram edinirdik" deyip bu ayeti zikrettiler. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Ben bu ayetin nerede indirildiğini ve hangi gün indirildiğini biliyorum. Bu ayet Arefe günü Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Arefe'de vakfedeyken indirildi."

Süfyân dedi ki: "'Cuma günü' dedi mi, demedi mi, tam bilmiyorum."

قال أبو عبيد: حدثنا يزيد عن حماد بن سلمة عن عمار ابن أبي عمار قال: تلى ابن عباس هذه الآية، وعنده يهودي، فقال اليهودي: لو أنزلت هذه الآية فينا لاتخذنا يومها عيدا، قال ابن عباس: فإنها نزلت في يوم عيد: يوم جمعة ويوم عرفة.

6- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Yezîd tahdis etti. Onun Hammâd b. Seleme'den rivâyet ettiğine göre Ammâr b. Ebî

Ammâr şöyle demiştir: İbn Abbâs bu ayeti okudu. Yanında da bir yahudi vardı. Yahudi "Bu ayet bize indirilseydi onun indirildiği günü bayram edinirdik" dedi. Bunun üzerine İbn Abbas *(radıyallahu anh)* dedi ki: "Bu âyet bayram günü, Cuma günü, arefe günü nâzil oldu."

قال أبو عبيد: حدثنا إسماعيل بن إبراهيم عن داود بن أبي هند عن الشعبي قال: " نزلت عليه وهو واقف بعرفة حين اضمحل الشرك، وهدم منار الجاهلية، ولم يطف بالبيت عريان "

7- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize İsmâîl b. İbrâhîm tahdis etti. Onun Dâvûd b. Ebî Hind'den rivâyet ettiğine göre Şa'bî şöyle demiştir: "Bu ayet Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* Arefe'de vakfede iken, şirkin ortadan kalktığı, cahiliyyenin ışığının söndüğü ve Beyt'i çıplak olarak tavaf eden kimsenin kalmadığı zaman nâzil oldu."

Görüldüğü gibi Allah *(azze ve celle)* bu âyette dinin kemâle erdirildiğini zikretmiştir. Rivâyet edildiğine göre bu âyet Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in vefâtından seksen bir gece önce nâzil olmuştur.

8- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Haccâc, İbn Cureyc'den rivâyetle bunu tahdis etti.

Eğer iman bu adamların dediği gibi Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in nübüvvetinin başında Mekke'de iken sadece ikrâr ile kâmil olsaydı, onun bir daha kemâle ermesinin bir manası olmazdı. Allah *(azze ve celle)*'nin tamamladığı ve sonuna getirdiği bir şeyi tekrar kemâle erdirmesi nasıl düşünülebilir?

Ebû Ubeyd dedi ki: Bir kimse sana "Bu yetmiş üç cüz nedir?" diye sorarsa ona şöyle cevap verilir: Bunların isimleri bize toplu şekilde verilmedi ki söyleyelim. Fakat bu cüzler her ne kadar bize tek bir hadiste zikredilmemiş olsa da ilim bu

cüzlerin Allah'a itaatten ve O'ndan korkmaktan olduğunu ihâta etmektedir. Hadisleri incelediğin takdirde bu cüzleri dağınık bir hâlde bulabilirsin. Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in rahatsızlık veren şeyi yoldan kaldırma hakkındaki buyruğunu, O'nun bunu imandan bir cüz saydığını görmüyor musun? Yine O başka bir hadiste *"Hayâ da imandan bir şubedir"* buyurmuştur. Başka bir hadiste *"Kıskançlık imandandır"*, başka bir hadiste *"Bezâzet (sade giyinmek) imandandır"*, diğer bir hadiste de *"Hüsnü'l ahd (vefâ) imandandır"* buyurmuştur.

İşte bunların tamamı imanın şubelerindendir. Yine Ammâr *(radıyallahu anh)*'ın rivâyet ettiği bir hadiste Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: *"Üç şey imandandır: Azdan da vermek, kendinle ilgili hususlarda insaflı davranman, herkese selâm vermen..."*

Bundan başka imanın kemâlinin zikredildiği zaman akıllara gelen hadisler de vardır. Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* *"Mahlûkât arasında en fazla imana sahip olanlar kimlerdir?"* diye sormuş, insanlar da önce "Melekler" sonra da "Biz ey Allah'ın Resulü!" diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* *"Hayır, sizden sonra gelecek bir topluluk"* buyurmuş ve o topluluğun özelliklerini zikretmiştir.

Yine Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz müminlerin en kâmil imana sahip olanı -ya da en kâmil imana sâhip olanlarından biri-, onların arasında ahlâkı en güzel olan kimsedir."*

Yine O *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: *"Kişi, şakanın içerisindeki yalanı ve haklı olsa bile tartışmayı bırakmadıkça tam anlamıyla iman etmiş olmaz."*

Bunun aynısı ya da benzeri Ömer b. Hattâb'dan ve İbn Ömer'den de rivâyet edilmiştir.

Bu meseledeki en açık delillerden biri de Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in şefaat hadisindeki şu buyruğudur: "*Kalbinde arpa ağırlığınca, buğday ağırlığınca, zerre ağırlığınca iman bulunan kim varsa ateşten çıkar.*" Bunlar kadar imanı olmayan kimse ise yanar.

Yine Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kendisine vesvese hakkında sorulduğu zaman "*İşte bu sarih imandır*" buyurmuştur.

Ali *(aleyhisselam)* da şöyle demiştir: "Şüphesiz iman kalpte beyaz bir nokta olarak başlar. İman büyüdükçe bu beyaz nokta da büyür."

Bunlara ve buna benzeyen, zikredildiği takdirde sözün uzayacağı çok sayıdaki esere baktığın zaman şunu görürsün: İman, kalplerle ve amellerle farklı derecelerdedir. Bu eserlerin tamamı ya da ekserîsi iyi amellerin imandan olduğunu desteklemektedir. Şu hâlde bu eserler nasıl yok sayılabilir ve yalanlanabilir?

Allah Teâlâ'nın şu buyruğu da imanın ameller sebebiyle farklı derecelerde olduğunu doğrulamaktadır:

"Müminler ancak Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, O'nun ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttıran ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir... İşte onlar hakîkî müminlerdir." (Enfâl, 2-3)

Görüldüğü gibi Allah *(azze ve celle)* hakîkî imanın ancak bu şartlar üzerine amel edildiği takdirde bulunabileceğini söylemiştir. İmanın sözden ibâret olduğunu söyleyen kimse ise hiçbir ameli olmasa bile kişiyi hakîkî mümin olarak görmektedir.

Şüphesiz bu kimse Allah'ın kitabına ve Sünnet'e karşı çıkmaktadır.

Sana kalplerdeki imanın farklı derecelerde olduğunu açıklayan delillerden bir tanesi de Allah Teâlâ'nın şu buyruğudur:

"Ey iman edenler! Mümin kadınlar size geldikleri zaman onları imtihan edin." (Mümtehane, 10)

Burada imanın bazı derecelerinin diğer derecelerinin altında olduğunu görmüyor musun: **"Onların imanlarını en iyi Allah bilir. Onların mümin olduklarını anlarsanız..." (Mümtehane, 10)**

Allah *(azze ve celle)*'nin şu buyruğu da bu baptandır:

"Ey iman edenler, Allah'a, Resûlü'ne... iman edin." (Nisâ, 136)

Eğer onların sahip oldukları imandan daha ilerisi olmasaydı Allah *(azze ve celle)*'nin imanı emretmesinin bir manası olmazdı.

Yine O *(azze ve celle)* şöyle buyurmuştur:

"Elif-Lâm-Mîm. İnsanlar 'iman ettik' dediler diye imtihana tabi tutulmadan bırakılıvereceklerini mi zannettiler? Gerçekten Biz onlardan öncekileri imtihan ettik. Allah sâdıkları mutlaka bilecektir. O yalancıları da mutlaka bilecektir." (Ankebût, 1-3)

Yine O şöyle buyurmuştur:

"İnsanlardan öyleleri vardır ki 'iman ettik' derler. Fakat Allah yolunda bir sıkıntıya maruz kaldıkları zaman insanların işkencesini Allah'ın azâbıyla bir tutarlar." (Ankebût, 10)

Yine O şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın iman edenleri arındırması ve kâfirleri ortadan kaldırması için..." (Âli İmrân, 141)

Görmüyor musun ki Allah Teâlâ onları sözlerini fiilleri ile tasdik etmeleri için imtihana tabi tutmuştur. Onlar için amelsiz bir ikrârdan râzı olmamıştır. Öyle ki birini diğerinden bir cüz kılmıştır. Şu hâlde Allah'ın kitabından, Resulü'nün sünnetinden ve O'ndan sonra gelen örnek ve önder konumunda olan selefin menhecinden sonra neyin peşinden gidilir?

Bizim nezdimizde Sünnet'e uygun olan görüş, âlimlerimizin açıkça ifâde ettikleri ve bizim de bu kitabımızda aktardığımız görüştür: İman niyet (tasdîk), söz ve amel iledir. İmanın bazı dereceleri diğer derecelerin üzerindedir. Bu derecelerin ilki ve en yücesi de dil ile şehâdet getirmektir. Nitekim Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* imanın yetmiş küsur cüzden oluştuğunu bildirdiği hadiste böyle söylemiştir. Dolayısıyla bir kimse şehâdeti telaffuz ettiği ve Allah katından gelenlerin tamamını ikrâr ettiği zaman, Allah katında kâmil bir şekilde iman dâiresinin içerisine girmek sûretiyle mümin ismini hak eder. Onun mümin ismini hak etmesi nefisleri temize çıkarmak babından değildir. Allah'a olan taati ve O'na karşı takvası ne kadar artarsa imanı da o kadar artar.

İMANDA İSTİSNÂ BÂBI

قال أبو عبيد: حدثنا يحيى بن سعيد عن أبي الأشهب عن الحسن قال: " قال رجل عند ابن مسعود: أنا مؤمن. فقال ابن مسعود: أفأنت من أهل الجنة ؟ فقال: أرجو. فقال ابن مسعود: أفلا وكلت الأولى كما وكلت الأخرى ".

9- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Yahyâ b. Saîd tahdis etti. Onun Eşheb'den rivâyet ettiğine göre Hasen şöyle demiştir: Bir adam İbn Mes'ûd'un yanında "Ben müminim" dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd "Yani sen cennetlik misin?" diye sordu. Adam da "Öyle ümit ediyorum" diye cevap verdi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd "İkinciyi (Allah'a) havâle ettiğin gibi birinciyi de (Allah'a) havâle etseydin ya!" dedi.

قال أبو عبيد: حدثنا عبد الرحمن بن مهدي عن سفيان بن سعيد عن الأعمش عن أبي وائل قال: " جاء رجل إلى عبد الله فقال: بينا نحن نسير إذ لقينا ركبا فقلنا من أنتم ؟ فقالوا نحن المؤمنون ! فقال: أولا قالوا: إنا من أهل الجنة ؟

10- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Mehdî tahdis etti. Onun Süfyân b. Saîd'den, onun da A'meş'ten rivâyet ettiğine göre Ebû Vâil şöyle demiştir: Bir adam Abdullah'a geldi ve şöyle dedi: "Yürümekte olduğumuz bir sırada binekli bazı kimseler ile karşılaştık. Onlara 'Siz kimsiniz?' diye sorduk. 'Biz müminleriz!' diye cevap verdiler."

Bunun üzerine Abdullah "'Biz cennet ehlindeniz' de deselerdi ya!" dedi.

قال أبو عبيد: حدثنا يحيى بن سعيد ومحمد بن جعفر كلاهما عن شعبة عن سلمة بن كهيل عن إبراهيم عن علقمة قال: "قال رجل عند عبد الله: أنا مؤمن ! فقال عبد الله: فقل: إني في الجنة ! ولكن آمنا بالله وملائكته وكتبه ورسله".

11- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Yahyâ b. Saîd ve Muhammed b. Ca'fer tahdis etti. Onların Şu'be'den, onun Seleme b. Kuheyl'den, onun da İbrâhîm'den rivâyet ettiğine göre Alkame şöyle demiştir:

Bir adam Abdullah'ın yanında "Ben müminim" dedi. Bunun üzerine Abdullah şöyle karşılık verdi: "'Ben cennetliğim' de de bari! (Biz böyle demeyiz.) Biz ancak Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına ve resullerine iman ettik (deriz)."

قال أبو عبيد: حدثنا عبد الرحمن عن سفيان عن محل بن محرز قال: قال لى إبراهيم: "إذا قيل لك أمؤمن أنت ؟ فقل: آمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله".

12- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Abdurrahman tahdis etti. Onun Süfyân'dan rivâyet ettiğine göre Muhil b. Muhriz şöyle demiştir: İbrâhim (en-Nehaî) bana dedi ki: Sana "Sen mümin misin?" diye sorulduğu zaman "Ben Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına ve resullerine iman ettim" de.

قال أبو عبيد: حدثنا عبد الرحمن عن سفيان عن معمر عن ابن وطاس عن أبيه قال : إذا قيل لك أمؤمن أنت ؟ فقل: آمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله ".

13- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Abdurrahmân tahdis etti. Onun Süfyân'dan, onun Ma'mer'den, onun da İbn Tâvûs'tan rivâyet ettiğine göre (İbn Tâvûs'un) babası (Tâvûs) şöyle demiştir: Sana "Sen mümin misin?" diye sorulduğu zaman "Ben Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına ve resullerine iman ettim" de.

قال أبو عبيد: حدثنا عبد الرحمن عن حماد بن زيد عن يحيي ابن عتيق عن محمد بن سيرين قال: اذا قيل لك أمؤمن أنت ؟ فقل: آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ وَالأَسْبَاطِ

14- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Abdurrahmân tahdis etti. Onun Hammâd b. Zeyd'den, onun da Yahyâ b. Atîk'ten rivâyet ettiğine göre Muhammed b. Sîrîn şöyle demiştir: Sana "Sen mümin misin?" diye sorulduğu zaman de ki: ***"Allah'a, bize indirilene, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına indirilene iman ettik..." (Bakara, 136)***

قال أبو عبيد: حدثنا جرير بن عبد الحميد عن منصور عن إبراهيم قال: " قال رجل لعلقمة أمؤمن أنت؟ فقال: أرجو إن شاء الله ".

15- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Cerîr b. Abdulhamîd tahdis etti. Onun Mansûr'dan rivâyet ettiğine göre İbrâhîm şöyle demiştir: Bir adam Alkame'ye "Sen mümin misin?" diye sordu. Alkame de "İnşâallah, öyle olduğumu ümit ederim" dedi.

Ebû Ubeyd dedi ki: İşte bu yüzden Süfyân ve ona muvafakat edenler imanda istisna yapılması gerektiği görüşünde idiler. Bize göre onların mümin olduklarına kesin bir şekilde şehâdette bulunmayı hoş görmemelerinin sebebi, sana birinci bölümde söylediğim gibi kendilerini temize çıkarmaktan ve Allah katında kâmil mümin olduklarını söylemekten çekinmeleridir. Dünyâ ahkâmına gelince, onlar İslâm dinine mensup herkesi -istisna yapmaksızın- mümin olarak isimlendirmektedirler. Çünkü onların velâyetleri, kestikleri(nin helâl olması), şehâdetleri(nin makbullüğü), kendileriyle evlenilmesi(nin câiz olması) ve bütün hükümleri ancak imana bağlıdır. Bu yüzden Evzâî imanda istisna yapmayı da yapmamayı da câiz görürdü.

قال أبو عبيد حدثنا محمد بن كثير الأوزاعي قال: " من قال أنا مؤمن فحسن، ومن قال: أنا مؤمن إن شاء الله فحسن، لقول الله عز وجل لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ وقد علم أنهم داخلون

16- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr'in tahdis ettiğine göre Evzâî şöyle demiştir: Kim "Ben müminim" derse, bu güzeldir. Kim "Ben inşâllah müminim" derse bu da güzeldir. Çünkü Allah *(azze ve celle)* onların Mescid-i Haram'a girecekle-rini bildiği hâlde ***"İnşâallah/Allah dilerse Mescid-i Haram'a emin bir şekilde mutlaka gireceksiniz" (Fetih, 27)*** buyurmuştur.

Bana göre Abdullah (b. Mes'ûd) hadisi de buna işâret et-mektedir: Muâz'ın ashâbından biri Abdullah'ın yanına geldi ve ona şöyle dedi: "Bilmez misin ki Rasullullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in zamanında insanlar mümin, münâfık ve kâfir olmak üzere üç sınıftı. Sen bu sınıfların hangisindendin?" Bunun üze-rine Abdullah "Müminlerdendim..." diye cevap verdi.

Bize göre Abdullah bu sözüyle "Ben bu dîne mensup kim-selerdendim, diğerlerinden değildim" demek istemiştir. (Yani kendisini temize çıkarmayı ya da Allah katında kâmil bir imana sahip olduğunu söylemek istememiştir.)

Onun Allah katında (kâmil bir) mümin olduğuna şehâdet etmiş olması ihtimâline gelince, bizim nezdimizde o böyle bir şeyi kastetmeyecek kadar Allah'ı biliyor ve O'ndan korkuyor-du. Allah Teâlâ ***"Nefislerinizi temize çıkarmayın, kimin takva sahibi olduğunu en iyi O bilir" (Necm, 32)*** buyurmuşken o nasıl böyle bir şeyi kastetmiş olabilir?

Bunu destekleyen husus şudur: Zannımızca Abdullah bundan önce nefsini tezkiye etmek manasında olsun, başka bir manada olsun bu sözü söylemiyordu. Onun bu sözü her-

hangi bir manada söyleyen kimseye karşı çıktığını da düşünmüyoruz. O ancak "Ben Allah'a, O'nun kitaplarına ve resullerine iman ettim" diyor, bu lafza bir ilâvede bulunmuyordu. İbrâhim'in, Tâvûs'un ve İbn Sîrîn'in de tercih ettiği bu idi.

Daha sonra Abdullah (kendisine bu konuda soru sorulduğu zaman) "Ben müminim" diye cevap vermeye başladı. Eğer bu söz Abdullah'tan sahih olarak rivâyet edilmişse, bana göre yorumu sana söylediğim gibidir. Diğer taraftan ben Yahyâ b. Saîd'in bu rivâyeti inkâr ettiğini ve isnâdına ta'n ettiğini gördüm. Zira Abdullah'ın ashâbı bu sözün hilâfı olan görüşe sahiptirler.

Aralarında Abdurrahmân es-Sülemî, İbrâhîm et-Teymî, Avn b. Abdullah, onlardan sonra gelen Ömer b. Zerr, es-Salt b. Behrâm, Mis'ar b. Kudâm gibi kimselerin ve onlara muvafakat edenlerin bulunduğu fakihlerin mezhebinin de istisna yapmaksızın kendilerini mümin olarak isimlendirmek ve "Biz müminleriz" demek olduğunu görüyoruz. Bize göre onların bu sözü iman dâiresinin içine girmiş olma manasını içermektedir, kâmil bir imana sâhip olunduğu iddiasını değil... Bu kimseler ile İbrâhîm'in, İbn Sîrîn'in ve Tâvûs'un arasındaki farkı görmüyor musun? İbrâhîm, İbn Sîrîn ve Tâvûs kendilerini kesinlikle mümin olarak adlandırmazken diğerleri kendilerini mümin olarak adlandırmıştır.

Fakat bu kimselerin bu sözü "Bizim imanımız meleklerin ve nebîlerin imanı gibidir" diyenlerin mezhebini kastederek söylemiş olmaları ihtimaline gelince, Allah muhafaza buyursun! Bu âlimlerin yolu değildir. Bu sözün mekruhluğu onların birçoğundan açık bir şekilde aktarılmıştır.

قال أبو عبيد: حدثنا هشيم أو حُدثت عنه عن جويبر عن الضحاك: " أنه كان يكره أن يقول الرجل: أنا على إيمان جبريل وميكائيل عليهما السلام ".

17- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Huşeym tahdis etti. -Ya da bana ondan tahdis edildi.- Onun Cuveybir'den rivâyet ettiğine göre Dahhâk kişinin "Ben Cibrîl ve Mîkâîl aleyhimesselâmın imanı üzereyim" demesini kerih görürdü.

قال أبو عبيد: حدثنا سعيد بن أبي مريم المصري عن نافع عن عمر الجمحي قال: سمعت ابن أبي مليكة وقال له إنسان: " إن رجلا في مجالستك يقول: إن إيمانه كإيمان جبرائيل ! فأنكر ذلك وقال: سبحان الله ! والله لقد فضل جبرائيل عيه السلام في الثناء على محمد صلى الله عليه فقال: إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ

18- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Saîd b. Ebî Meryem el-Mısrî tahdis etti. Onun Nâfi'den rivâyet ettiğine göre Ömer el-Cumahî şöyle demiştir: İbn Ebî Muleyke'yi işittim. Bir adam ona "Senin meclislerinde bulunanlardan bir adam imanının Cibrîl'in imanı gibi olduğunu söylüyor" dedi. Bunun üzerine o bunu kabul etmedi ve şöyle dedi: "Subhânallah! Oysa Allah *(azze ve celle)* Muhammed *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'i överken Cibrîl *(aleyhisselam)*'ı üstün kılmış, şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz o şerefli, kuvvet sâhibi, Arş'ın sâhibinin katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen ve güvenilir bir elçinin sözüdür.' (Tekvîr, 19-21)"

قال أبو عبيد: حُدثنا عن ميمون بن مهران: " أنه رأى جارية تغني فقال: من زعم أن هذه على إيمان مريم بنت عمران فقد كذب ".

19- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Meymûn b. Mihrân'dan tahdis edildi: Meymûn şarkı söyleyen bir câriye gördü ve "Kim bunun

Meryem binti İmrân'ın imanı üzere olduğunu söylerse yalan söylemiştir" dedi.

Beşeri meleklere benzetmek kimin haddinedir? Allah *(azze ve celle)* müminleri kitabında birçok yerde en sert şekilde azarlamış, onları en sert şekilde tehdit etmiştir. Oysa O'nun melekleri azarladığı ya da onları tehdit ettiği bilinmemektedir. Örneğin O *(azze ve celle)* şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Karşılıklı rıza ile yaptığınız bir ticâret olması müstesna mallarınızı aranızda haksız yere yemeyin. Bir de kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size çok merhametlidir. Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa onu bir ateşe sokacağız. Bu Allah'a pek kolaydır." (Nisâ, 29-30)

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve eğer müminler iseniz ribâdan geriye kalanı bırakın. Eğer bırakmazsanız Allah ve Resûlü ile savaşa girdiğinizi bilin..." (Bakara, 278-279)

"Ey iman edenler! Neden yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?" (Saff, 2)

"İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrinden ve indirilen haktan dolayı ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilen, sonra üzerlerinden uzun bir zaman geçen ve kalpleri katılaşan kimseler gibi olmasınlar. Onların birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir." (Hadîd, 16)

Görüldüğü gibi Allah *(azze ve celle)* bir ayette onları tehdit etmiş, başka bir ayette onlara savaş ilan etmiş, bir diğerinde onları (kendi katından) bir öfke ile korkutmuş, bir başka ayette de onları (kalplerinin ürpermesi konusunda) yavaş bulmuştur. Bütün bunların yanında O onları mümin olarak isimlendirmiştir. Şu hâlde onlar Allah katındaki konumları malum olan Cibrîl'e ve Mîkâîl'e (iman yönünden) nasıl benzeyebilirler?

Gerçekten ben bu iddianın Allah'a karşı cüretkârlıktan ve O'nun kitabını bilmezlikten kaynaklandığından endişeleniyorum.

İMANIN ARTMASI VE AZALMASI

قال أبو عبيد: حدثنا عبد الرحمن بن مهدي عن سفيان عن جامع ابن شداد عن الأسود بن هلال قال: قال معاذ بن جبل لرجل: " اجلس بنا نؤمن ساعة " يعني نذكر الله

20- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Abdurrahmân b. Mehdî tahdis etti. Onun Süfyân'dan, onun da Câmi' b. Şeddâd'dan rivâyet ettiğine göre Esved b. Hilâl şöyle demiştir: Muâz b. Cebel bir adama "Yanımıza otur da biraz iman edelim" dedi. Bununla "Allah'ı zikredelim" demek istedi.

Süfyân, Evzâî ve Mâlik b. Enes de bu görüşü tercih etmiştir. Bu kimseler iyi amellerin tamamının İslâm'da artışa sebep olacağı görüşündedirler. Çünkü onlara göre iyi amellerin tamamı İslam'dandır. Bu konudaki hüccetleri ise Allah'ın kitabında beş yerde müminleri kendisiyle vasıflandırdığı şeydir:

***"Onlar ki insanlar kendilerine 'İnsanlar sizin için bir araya geldi, onlardan korkun' dedikleri zaman bu onların imanlarını arttırdı ve 'Bize Allah yeter, O ne güzel vekîldir' dediler."* (Âli İmrân, 173)**

"Ki kendilerine kitap verilenler iyice bilsin ve iman edenlerin imanı artsın..." (Müddessir, 31)

"İmanlarına iman katmaları için..." (Fetih, 4)

Bunların dışında (imandaki artışın zikredildiği) iki yer daha var ki biz onları birinci bölümde zikretmiştik. Ehli Sünnet bu ayetlere tâbi olmuş, imandaki artışı artan ameller olarak yorumlamıştır.

İmanı amel olmaksızın sözden ibâret görenler bu ayetleri dört farklı şekilde yorumlamışlardır:

Birinci yorum: Demişlerdir ki: "İmanın aslı namaz ve zekât gibi farzları genel olarak ikrâr etmektir. İmandaki ziyâde bu farzları genel olarak ikrâr ettikten sonradır. Bu ziyâde farz kılınan namazın beş vakit olduğuna, öğle namazının dört rekât, akşam namazının üç rekât olduğuna inanmaktır." Onlar diğer farzlar konusunda da aynı görüştedirler.

İkincisi: Demişlerdir ki: "İmanın aslı Allah katından gelenlerin tamamını ikrâr etmektir. Ziyâde de bu ikrârdan sonra mümkün olur."

Üçüncüsü: Demişlerdir ki: "İmandaki ziyâde yakîndeki artıştır."

Dördüncüsü: Demişlerdir ki: "İman asla artmaz. Fakat insanların imanı artar."

Ne fukahânın açıklamalarında ne de Araplar'ın sözlerinde bu yorumlardan herhangi birini doğrulayan bir şeye rastlamadım. Bu ayetlerin tefsîri Muâz'dan aktardığımız rivâyettir. O "Yanımıza otur da biraz iman edelim" demiştir. Muâz *(radıyallahu anh)* gibi birinin beş vakit namazı, namazın rükûlarının ve secdelerinin miktarlarını ancak Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den sonra öğrendiği düşünülebilir mi? Hem de Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* helâlleri ve haramları bilme konusunda onu ashâbının birçoğundan üstün tutup onun hakkında "*(Kıyamet günü) alimlerin bir adım önünde olacaktır*" buyurmuş-

ken? Şüphesiz Muâz'ı tanıyan bir kimse böyle bir tevili ileri süremez.

Lügate gelince, lügatte de onların tevillerini destekleyen bir şeye rastlamadık. Şöyle ki: Bir kimse kendisinin bir adama bin dirhem borcu olduğunu ikrâr ediyor. Sonra borcunun tafsîlâtına giriyor ve "Yüz dirhem şuradan, iki yüz dirhem şuradan..." diyerek bin dirhemin tamamının dökümünü yapıyor. Şüphesiz bu "ziyâde" olarak isimlendirilmez. Buna ancak "telhîs-tafsîl" denir. [Birinci yaptığı şey telhîs (özet), ikincisi ise tafsîl (ayrıntıya girme)dir.]

Aynı şekilde adam özetleme yapmasa fakat bu ikrârı defalarca tekrâr etse yine buna da "ziyâde" denmez. Bu ancak tekrar ve yinelemedir. Çünkü kişi ilk manayı değiştirmemiştir. İlk manaya bir ilâvede bulunmamıştır.

"Kişi imandan bir şey arttırır fakat artan şey iman olmaz" diyenlere gelince bu (Arap dilinde) bulunmayan bir mezheptir. Zira bir adamın malının bin dirhem olduğu söylense, sonra da "Onun yüz dirhemi daha oldu" dense insanların bundan anladığı mana ancak yüz dirhemin bin dirhem üzerindeki fazlalık olduğu olur. Diğer şeyler için de bu geçerlidir. İman da buna benzer. İnsanlar imandan bir şey arttırdıkları zaman mutlaka o şey imandaki fazlalık olur.

Ziyâdeyi yakîndeki ziyâde olarak yorumlayanlara gelince bunun da bir manası yoktur. Çünkü yakîn imandandır. İman onların katında bütün cüzleri ile birlikte ikrârdan ibâretse ve ikrârda bulunanlar ikrârlarıyla imanlarını kemâle erdiriyorlarsa, onların sözüne göre yakînin tamamını elde etmiş olmuyorlar mı? Peki tamamen elde edilmiş olan bir şeyin daha fazlası nasıl elde edilebilir? Söyleyin bakalım, kuşluk vakti insanlara bakan ve kuşluk vaktinin ışığının kendisini tamamen kuşattığı

bir adamın bulunduğu vaktin kuşluk olduğuna daîr yakîni artabilir mi? İnsanlar ve cinler bir araya gelse bile böyle bir şey söz konusu olabilir mi? Şüphesiz bu mümkün değildir ve insanların örfünün dışındadır.

İMANI AMEL OLMAKSIZIN SÖZ OLARAK İSİMLENDİRME BÂBI

Ebû Ubeyd dedi ki: Bu fırka demiştir ki: "Kişi Allah katından gelenlerin tamamını ikrâr ettiği ve dili ile bunların hak olduğuna şâhitlik ettiği zaman, işte bu imanın tamamıdır. Çünkü Allah *(azze ve celle)* böyle yapanları müminler olarak isimlendirmiştir.

Onların meylettikleri bu söz bizim nezdimizde söylenecek bir söz değildir. Biz iki sebepten dolayı bu söze hiç itibar etmiyoruz:

Birincisi: Birinci bölümde sana söylediğim üzere İslâm'ın ilk döneminde farz kılınmış olan iman ikrârdan fazlası değildi.

İkincisi: Görüyoruz ki insanlar herhangi bir şeye başladıkları veya girdikleri zaman onun ismini almaya hak kazanırlar. Sonra o şeyin içerisinde onların bir kısmı diğerlerinin üzerinde olur. Halbuki onların tamamını tek bir isim kapsamaktadır. Örneğin sen bir topluluğu saflar halinde (namaz kılarken) görürsün. Onların arasında namaz için yeni tekbir almış olan da vardır, rükûda olan da vardır, secdede olan da vardır, ayakta olan da vardır, oturan da vardır. Bununla beraber onların her biri "namaz kılan" ismini alır. Onlara "namaz kılanlar" denir. Diğer taraftan namaz içerisinde farklı derecelerdedirler.

İnsanların zanaatları da böyledir. Bir topluluk duvar yapıyor olsa, onların bir kısmı duvarın temelini yeni atıyor olsa, bir kısmı yarısını bitirmiş olsa, bir kısmı da bitirmeye yaklaşmış olsa onların tamamına "(duvar) binâ edenler" denir. Bununla beraber onlar yaptıkları binâ yönünden farklı derecelerdedirler.

Aynı şekilde bir topluluğa bir eve girmeleri emredilse, onlardan biri eve girse ve kapının eşiğini geçtikten sonra olduğu yerde dursa, diğeri kapının birkaç adım ötesine kadar gitse, diğeri de evin ortasına varsa onların tamamına "girenler" denir. Bununla beraber onların bir kısmı diğerlerinden daha fazla girmiştir.

Araplar tarafından bilinen ve onlarca kullanılagelen söz budur. Aynı şekilde iman konusunda tutulacak yol da budur. İman ancak dîne girmektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiği, insanların bölük bölük Allah'ın dînine girdiğini gördüğün zaman Rabbini hamd ile tesbih et." (Nasr, 1-3)

"Ey iman edenler, kâffeten (hep birlikte) silme (barışa) girin!" (Bakara, 208)

Buradaki silm İslâm'dır. O'nun *"kâffeten"* buyruğunun Araplar nezdindeki manası ise bir şeyi kuşatmaktır.

Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* *"İslâm beş (temel) üzerine binâ edilmiştir"* buyurmuştur. Böylece bu beş temelin tamamı Allah *(azze ve celle)*'nin farz kıldığı ve "silm" olarak isimlendirdiği dînin ta kendisi olmuştur.

İyi amellere, el zanaatlarına ve eve girme örneğine baktığımız zaman, bunların hepsi ismin tek olduğu hâlde derecelerin farklı olabileceğini göstermektedir. Bu zikrettiklerimizi teşbih (benzetme) ve nazar (aklî delil) bâbından zikrettik. Nitekim daha önce Kitap'tan ve Sünnet'ten de deliller getirmiştik.

İşte iman -her ne kadar ehli tek bir isim alsa da- derecelerden ve mertebelerden oluşur. İman ancak kulların kendisiyle Allah'a ibâdet ettikleri amellerden biridir. Allah onu kulların azalarına farz kılmıştır. Onun aslını kalbin marifeti eylemiştir. Sonra dil ile ikrârı onun şâhidi kılmıştır. Daha sonra amelleri onun doğrulayıcısı kılmıştır. Allah Teâlâ her bir âzâya başka hiçbir âzâya vermediği bir amel vermiştir: Kalbin ameli itikad etmektir. Dilin ameli söylemektir. Elin ameli tutmaktır. Ayağın ameli yürümektir. Bunların tamamını "amel" ismi içerisine alır.

Şu hâlde bu açıdan bakıldığında başından sonuna kadar imanın tamamı amel üzere mebnîdir. Ancak zikrettiğimiz üzere onun içindeki bazı dereceler diğerlerinden yukarıdadır.

Bize muhâlefet edenler sözün amelden başka bir şey olduğunu söylemişlerdir. Halbuki bizim nezdimizde bu bir çelişkidir. Çünkü onlar imanın söz olduğunu söyledikleri zaman farkında olmadan onun amel olduğunu kabul etmiş olmaktadırlar. Zira sana daha önce söylediğim üzere Araplar arasında âzâların fiilleri "amel" olarak isimlendirilir.

Kalbin ve dilin ameli hususunda bunun böyle olduğunu Kitap'tan destekleyen şey Allah Teâlâ'nın kalp hakkındaki şu buyruğudur:

"Ancak kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse müstesna..." (Nahl, 106)

Yine O *(azze ve celle)* şöyle buyurmuştur:

"Eğer Allah'a tevbe ederseniz -ki gerçekten kalpleriniz kaymıştı-..." (Tahrim, 4)

"Onlar ki Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir." (Hacc, 35)

Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* de şöyle buyurmuştur: *"Bedende bir et parçası vardır ki o düzgün olduğu zaman bütün beden düzgün olur. O (et parçası) kalptir."*

Kalp bazen (iman ile) dolu olduğuna, bazen kaydığına, bazen ürperdiğine, bunlara ilâve olarak bozulup düzelebildiğine göre; bundan fazla amel nasıl düşünülebilir?

Bu zikrettiğimizi Allah Teâlâ'nın **"İçlerinden 'Allah söylediklerimizden dolayı bize azap etse ya!' derler" (Mücâdile, 8)** buyruğu beyân etmektedir. Şüphesiz bu (yani onların içlerinden geçirdikleri söz) kalbin amellerindendir.

Dilin ameline gelince Allah Teâlâ'nın şu buyruğu bundan bahsetmektedir:

"İnsanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allah'tan çekinmezler. Halbuki O geceleyin kendisinin râzı olmadığı sözleri kurarlarken onlarla beraberdir. Allah onların yaptıklarını/amellerini kuşatmıştır." (Nisâ, 108)

Görüldüğü gibi Allah *(azze ve celle)* önce sözü zikretmiş, sonra onun amel olarak isimlendirmiştir.

Yine Allah *(azze ve celle)* şöyle buyurmuştur:

"Eğer seni yalanlarlarsa de ki: Benim amelim bana, sizin ameliniz size... Siz benim yaptığımdan/amelimden berîsiniz, ben de sizin yaptığınızdan/amelinizden berîyim." (Yûnus, 41)

Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in onlara yaptığı şey onları Allah'a davet etmekten başka bir şey miydi? Onların ameli de Rasulullah'ın sözünü yalanlamaktan başka bir şey miydi? Durum bu iken Allah *(azze ve celle)* bu sözleri amel olarak isimlendirmiştir.

Yine Allah *(azze ve celle)* başka bir yerde şöyle buyurmuştur: ***"Onlardan biri dedi ki: Benim yakın bir dostum vardı. 'Sen de mi (hakkı) tasdîk edenlerdensin?' derdi..."*** Pasajın sonunda da ***"Amel edenler böylesi için amel etsinler!" (Sâffât, 51-61)*** buyurmuştur.

Tasdîk ancak söz ile olur. Allah *(azze ve celle)* burada tasdîk eden kimseyi "amel eden" olarak isimlendirmiştir.

Yine O *(azze ve celle)* ***"Şükür yapın (şükredin) ey Dâvûd âilesi!" (Sebe', 13)*** buyurmuştur. Her ne kadar yapılan iyiliğe karşılık vermeye de şükür dense de şükrün insanlar tarafından en çok bilinen şekli dil ile hamd u senâda bulunmaktır.

Bizim bu tevillerimizin tamamı Kur'an'ın zâhiri üzerine ve ilim ehlinin dile getirdiğine şâhit olduğumuz teviller doğrultusundadır. Allah murâdını en iyi bilendir. Üstüne üstlük bizim zikrettiğimiz, Araplar'ın sözlerinde rastlanılagelen ve (onlar tarafından) reddedilmeyecek olan şeydir. Onlar sözü amel olarak isimlendirirler. Örneğin kişi hakkı dile getirip şâhitliği güzelce yerine getirdiği zaman "Falanca bugün çok amel işledi" denir. Buna benzer başka kullanımlar da vardır.

Aynı şekilde bir kimse arkadaşına kötü söz söylediği zaman onun hakkında "Ona belleri kıran bir şey yaptı", "Ona

birçok şey yaptı" gibi sözler söylenir. Böylece Araplar sözü amel olarak isimlendirmiş olurlar. Halbuki kişi sözün ötesinde bir şey yapmamıştır.

Nitekim me'sûr bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kim sözlerini amellerinden sayarsa kendisine faydası olan hususlar dışında sözü azalır.*"

Kur'an'ın ve Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in hadislerinin delâlet ettiği mananın, âlimlerin üzerinde yürüdükleri yolun ve sahîh nazarın iman konusunda Ehli Sünnet'in görüşünü doğruladığını görüyoruz. Diğer görüş ise (delilsiz ve hüccetsiz bir şekilde) kalmaktadır. Bu dört hüccetten sonra neyin peşinden gidilebilir?

İman sözünü dile getiren kimsenin kâmil bir imana sahip olduğunu iddia eden bu görüş sahiplerinin, zikrettiklerimizin çok daha ötesinde olan bir şeyi de kabul etmeleri gerekmektedir: Allah *(azze ve celle)* bize Âdem'e secde etmekle emrolunduğu zaman İblis'in takındığı tavrı aktarmış, **"İblis müstesnâ, o büyüklendi ve kâfirlerden oldu" (Sâd, 74)** buyurmuştur. Görüldüğü gibi Allah *(azze ve celle)* onu büyüklenmesi sebebiyle kâfir saymıştır. Halbuki İblis Allah'ı ikrâr ediyordu, O'nu inkâr etmiyordu. İblis'in **"Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" (A'râf, 12)** ve **"Rabbim, beni azdırmana karşılık..." (Hicr, 39)** dediğini işitmedin mi? O şu anda da Allah'ın Rabbi olduğunu ikrâr etmektedir. Yine o **"Beni azdırmana karşılık"** diyerek kaderi kabul etmiştir. Bazı kimseler **"...ve kâfirlerden oldu"** buyruğunu onun daha önce de kâfir olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Bana göre bu yorum temelsizdir. Zira eğer İblis kendisine secde emredilmesinden önce kâfir olsaydı meleklerin arasında bulunmazdı ve secde ile emrolunanlardan olmadığı için âsi olmazdı.

Bu görüşe göre İblis küfründen sonra imana dönmüş olmalıdır. Çünkü o **"Rabbim, beni azdırmana karşılık..." (Hicr, 39)** ve **"Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" (A'râf, 12)** demiştir. Allah'ı, O'nun kitabını ve O'nun katından gelenleri bilen bir kimsenin İblis'in bugün imanlı olduğunu söylemesi düşünülebilir mi?

İMANIN -AMEL OLMASA BİLE- KALP İLE MARİFETTEN İBÂRET OLDUĞUNU SÖYLEYENLER

Ebû Ubeyd dedi ki: Onların amelin imandan olup olmadığı hususunda bizimle ayrılığa düştükleri noktayı zikrettik. Onlar bizimle bu hususta ayrılığa düşmeleriyle beraber benzer bir konuda daha yanlış bir yol tutmuşlardır.

Sonra üçüncü bir fırka ortaya çıkmış ve iki fırkadan da ayrılmıştır. Bu fırka ne ilim ehlindendir ne de din ehlindendir. Bunlar demişlerdir ki: "İman, söz ve amel olmasa da kalplerle Allah'ı bilmekten ibârettir." Şüphesiz bu söz bizim katımızda Hanîflik dinine mensup bir kimsenin söyleyeceği sözlerden değildir. Çünkü bu söz Allah *(azze ve celle)*'nin ve O'nun Resûlü'nün buyruklarını yalanlama ile karşılamak demektir. Allah Teâlâ'nın şu buyruğunu işitmedin mi: **"Deyin ki: Allah'a, bize indirilene; İbrâhîm'e, İsmâîl'e... indirilene iman ettik." (Bakara, 136)** Görüldüğü gibi Allah *(azze ve celle)* marifeti farz kıldığı gibi sözü de kesin bir şekilde farz kılmıştır. "Beni kalplerinizle bilin" demekle yetinmemiştir.

Sonra tıpkı imanı farz kıldığı gibi dil ile ikrâr ile birlikte kitaplara ve resullere inanmayı da farz kılmıştır. Getirdiği her bir şey hususunda Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'i tasdik etmedikçe hiç kimseye imandan bir pay vermemiştir. O şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'a, Resûlü'ne... iman edin." (Nisâ, 136)

"Rabbine yemin olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem kılmadıkları müddetçe iman etmiş olmazlar..." (Nisâ, 65)

"Kendilerine kitap verdiklerimiz O'nu -yani Nebî'yi- kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar." (Bakara, 146)

Görüldüğü gibi Allah *(azze ve celle)* O'nun nübüvvetine dilleriyle şehâdet etmedikleri için O'nu bilmelerini iman saymamıştır.

Yine Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'e iman hakkında sorulmuş, O da "*Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, resullerine inanmandır*" diye cevap vermiştir. Sayılamayacak kadar çok hasletlerden bunları söylemiştir.

Bu fırka ise çıkıp Allah'ın kendilerinin yalnız marifeti ile râzı olacağını söylemiştir. Eğer Allah'ın emri ve dîni bu adamların söyledikleri gibi olsaydı İslâm cahiliyeden ayırt edilemezdi. Dinler birbirlerinden ayrılmazdı. Çünkü bu söze göre Allah *(azze ve celle)* insanların kalplerindeki iddidan râzı olmakta, nübüvvetin getirdiklerinin dil ile ikrâr edilmesini, bunların dışındakilerden berî olunmasını, (kendisinin dışındaki) niddlerin ve ilahların kalplerden sonra diller ile de bırakılmasını önemsememektedir. Eğer bunları yapmayan bir kimse mümin olsaydı, bu görüşü savunan kimsenin; diliyle tıpkı mecûsîlerin ve zındıkların söylediği gibi Allah'ın ikinin ikincisi olduğuna ya da hristiyanların söylediği gibi üçün üçüncüsü olduğuna şehâdet eden, haça doğru namaz kılan, ateşe ibâdet eden bir kişinin kalbi Allah'ı bildiği sürece meleklerin ve nebîlerin imanı

gibi kâmil imana sâhip bir mümin olduğunu söylemesi gerekirdi.

Böyle bir sözü Allah'ı bilen ya da bir kitap veya resûl aracılığıyla O'na inanan bir kimse söyleyebilir mi? Şüphesiz bu bizim katımızda ne İblis'in ne de küfür yönünden onun aşağısında bulunan kâfirlerin asla ulaşamayacağı bir küfürdür.

ÂLİMLERİN İMANI AMEL OLMAKSIZIN SÖZDEN İBÂRET GÖRENLERE YÖNELTTİKLERİ KINAMALAR VE ONLARLA OTURMAKTAN SAKINDIRMALARI

Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr tahdis etti. Onun Evzâî'den rivâyet ettiğine göre Yahyâ b. Ebî Amr eş-Şeybânî şöyle demiştir: Huzeyfe dedi ki: "Ben iki dînin ehlini biliyorum ki bu iki dînin ehli ateştedir. Bunlardan biri 'Kişi zinâ etse de hırsızlık yapsa da iman sözden ibârettir' diyen kimselerdir. Diğeri de 'Beş vakit namaz da nereden çıktı, namaz ancak iki vakittir' diyen kimselerdir."

Yahyâ b. Ebî Amr dedi ki: "Huzeyfe daha sonra akşam, yatsı ve sabah namazlarını zikretti."

Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Damra b. Rabîa da Yahyâ b. Ebî Amr'dan tahdis etti. O Humeyd el-Mikrâî'den, o da Huzeyfe'den rivâyet etti. Humeyd Huzeyfe'nin bu hadisini ircâ düşüncesine karşılık olarak gördü. Huzeyfe ayrıca namaz hüccetini ileri sürerek ircâ düşüncesine karşılık vermişti.

İbn Ömer *(radıyallahu anh)* da onları aynı şey ile (yani dinsizlik ile) vasıflandırmıştır.

قال أبوعبيد: حدثنا علي بن ثابت الجزري عن ابن أبي ليلى عن نافع عن ابن عمر قال: " صنفان ليس لهم في الإسلام نصيب، المرجئة والقدرية ".

21- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Alî b. Sâbit el-Cezerî tahdis etti. Onun İbn Ebî Leylâ'dan, onun da Nâfi'den rivâyet ettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: "İki sınıf vardır ki onların İslâm'dan nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."[2]

حدثنا أبو عبيد قال: حدثنا عبد الرحمن عن سفيان عن سلمة ابن كهيل قال: " اجتمع الضحاك وميسرة وأبو البختري، فأجمعوا على أن الشهادة بدعة والإرجاء بدعة والبراءة بدعة "

22- Bize Ebû Ubeyd tahdis etti, dedi ki: Bize Abdurrahmân tahdis etti. Onun Süfyân'dan rivâyet ettiğine göre Seleme b. Kuheyl şöyle demiştir: "Dahhâk, Meysere (b. Ya'kûb) ve (Saîd b. Feyrûz) Ebu'l Bahterî bir araya geldiler ve şehâdetin[3] bidat olduğu, ircânın bidat olduğu, berâetin[4] bidat olduğu üzerinde icma ettiler."

قال أبو عبيد: حدثنا محمد بن كثير عن الأوزاعي عن الزهري قال: " ما ابتدعت في الإسلام بدعة أعز على أهلها من هذا الإرجاء ".

23- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr tahdis etti. Onun Evzâî'den rivâyet ettiğine göre Zührî şöyle demiştir: "İslâm'da, İslâm ehli için şu ircâdan daha ağır bir bidat ortaya atılmamıştır."

---

[2] Zayıf hadis. İbn Ebî Leylâ seyyiu'l hıfz/hafızası zayıf bir kimse idi.

[3] Mürcie'nin ortaya attığı bir bidattir. Bu bidat, her bir müminin azaba uğratılmadan cennete gideceğine şâhitlik etmek demektir. Şehâdetin ne olduğu konusunda başka görüşler de vardır.

[4] Hâricîlerin ortaya attıkları bir bidattir. Onlar ilk önce Alî *(radıyallahu anh)*'dan berî olmuşlardır. Daha sonra bu mezheplerinin bir esası olmuştur. Kendilerinden olmayan herkesten teberrî etmişlerdir.

قال أبوعبيد: حدثنا اسماعيل بن ابراهيم عن مهدي بن ميمون عن الوليد بن مسلم قال: " دخل فلان قد سماه إسماعيل ولكن تركت اسمه أنا على جندب بن عبد الله البجلي فسأله عن آية من القرآن ؟ فقال: أحرج عليك إن كنت مسلما لما قمت. قال: أو قال: أن تجالسني أو نحو هذا القول".

24- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize İsmâîl b. İbrâhîm tahdis etti. Onun Mehdî b. Meymûn'dan rivâyet ettiğine göre Velîd b. Müslim şöyle demiştir: Falanca -İsmâil onun ismini zikretti ama ben zikretmedim- Cundeb b. Abdullah el-Becelî'nin yanına girdi ve ona Kur'an'daki bir âyet hakkında sordu. Bunun üzerine Cundeb "Eğer müslümansan (yanımdan) kalktığın zaman bir daha -benimle oturmanı- sana yasaklıyorum" dedi. Ya da buna benzer bir söz söyledi.

قال أبو عبيد: حدثنا إسماعيل بن إبراهيم عن أيوب قال لي سعيد بن جبير غير سائله ولا ذاكرا له شيئا: " لا تجالس فلانا وسماه أيضا فقال: إنه كان يرى هذا الرأي ".

25- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize İsmâîl b. İbrâhim tahdis etti. O Eyyûb'un şöyle dediğini rivâyet etti: Saîd b. Cubeyr bana -kendisine bir soru sormadığım ve bir şey söylemediğim hâlde- bir kimsenin ismini zikrederek şöyle dedi: "Falancayla oturma! Çünkü o bu görüşe (yani ircâ görüşüne) sahiptir."

Şahsî görüşlerden sakınmak gerektiği konusundaki eserler çoktur. Fakat biz bu kitabımızda yalnızca bu kimseleri (yani ircâ görüşünde olanları) hedef aldık.

Süfyân, Evzâî, Mâlik b. Enes, onlardan sonra gelen ilim ve sünnet ehli kimseler de bu görüştedirler. Onlar ki yeryüzünün kandilleri, zamanlarında Irak'ta, Hicâz'da, Şâm'da ve diğer beldelerde bulunan ilim ehlinin imamları idiler. Onlar bid'at ehli-

nin tamamını zemmediyorlardı. İmanın söz ve amel olduğunu söylüyorlardı.

GÜNAHLÂR SEBEBİYLE İMANIN DIŞINA ÇIKMAK

Ebû Ubeyd dedi ki: İçerisinde günahların ve cürümlerin zikredildiği eserlere gelince, bu konuda eserler ağır ifâdelerle gelmiştir ve dört kısımdır.

Bunlardan ikisinde (günah işleyen) kişiden iman nefyedilmekte ve onun Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den berî olduğu bildirilmektedir.

Diğer ikisinde ise küfür ve şirk zikredilmektedir. Bu dört kısımdan tamamını birçok hadis kendisinde bir araya getirmektedir.

İmanın (günah işleyen kimseden) nefyedildiği kısma örnek, Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in şu hadisidir: "*Kişi zinâ ettiği zaman mümin olduğu hâlde zinâ etmez. Yine kişi hırsızlık yaptığı zaman mümin olduğu hâlde hırsızlık yapmaz.*"

Yine O *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: "*Komşusunun kendisinin kötülüklerinden güvende olmadığı kimse mümin değildir.*"

"*İman fetkin* (yani emân verdikten sonra cana kıymanın) *bağıdır. Mümin fetketmez.*"

"*Allah'a ve Resûlü'ne iman eden bir kimse Ensâr'a buğzetmez.*"

"Nefsim elinde olana yemin ederim ki birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız."

Yine Ebû Bekir *(radıyallahu anh)* şöyle demiştir: "Yalandan sakının! Zira o imanı kişiden uzaklaştırır."

Ömer *(radıyallahu anh)* da "Emâneti olmayanın imanı yoktur" demiştir.

Sa'd *(radıyallahu anh)* şöyle demiştir: "Müminin tabiatı her bir haslet üzerine olabilir. Hıyânet ve yalan hâriç..."

İbn Ömer *(radıyallahu anh)* da şöyle demiştir: "Bir kimse haklı bile olsa tartışmayı ve yalan söyleyerek şaka yapmayı bırakmadıkça imanın hakîkatine ulaşamaz."

İçerisinde (Rasulullah'tan ve müminlerden) berâetin zikredildiği kısma gelirsek, Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in şu buyruğu buna örnektir: *"Bizi aldatan bizden değildir."*

Yine O *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: *"Bize silah doğrultan kimse bizden değildir."*

"Küçüğümüze merhamet etmeyen bizden değildir."

Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* başka hususlarda da bu kabîlden sözler söylemiştir.

İçerisinde (büyük günah işleyen kimse hakkında) küfrün zikredildiği kısma gelince, Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in insanlar yağmura kavuştuğu zaman söylediği şu buyruğu buna örnektir: *"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz? Buyurdu ki: Kullarımdan bir kısmı mümin olarak, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. 'Şu şu yıldız sebebiyle yağmura kavuştuk' diyen kimse Bana kâfir olarak, yıldıza ise mümin olarak sabahladı. 'Bu Allah'ın rızkı ve rahmetidir' diyen kimse de Bana mümin olarak, yıldıza ise kâfir olarak sabahladı."*

Yine O (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Benden sonra birbirlerinin boyunlarını vuran kâfirlere dönmeyin!"

"Kim arkadaşına 'kâfir' derse, ikisinden biri mutlaka küfre döner."

"Kim bir sihirbaza ya da kâhine gider de onun söylediğini doğrularsa, hayızlı kadınla ilişkiye girerse ya da kadına arkasından varırsa Muhammed'e indirilenden berî olmuş olur. -Ya da Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur.-"

Abdullah (radıyallahu anh) da "Mümine sövmek fâsıklık, onunla savaşmak ise küfürdür" demiştir. Bazıları bu hadisi ref etmiştir.

İçerisinde şirkin zikredildiği kısma gelince Nebi (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu buyruğu buna örnektir: "Ümmetim için en çok korktuğum şey küçük şirktir." Nebi (sallallahu aleyhi ve sellem) "Ey Allah'ın Resûlü, küçük şirk nedir?" diye sorulduğu zaman "Riyâdır" buyurmuştur.

Yine O (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Tıyera (uğursuzluğa inanmak) şirktir. Oysa bizden hiç kimse yoktur ki (içinden bazı şeylerde uğursuzluk olduğu düşüncesi geçmesin). Fakat Allah bunu tevekkül ile giderir."

Yine Abdullah (b. Mes'ûd) temîmeler (nazarlıklar) ve tivele (kadını kocasına sevdirmek için yapılan sihirler) hakkında "Bunlar şirktendir" demiştir.

Abdullah b. Abbâs da şöyle demiştir: "İnsanlar köpeklerini Allah'a ortak koşuyorlar. 'Köpeğimiz bizi koruyor, köpeğimiz olmasaydı malımız çalınırdı' diyorlar."

İşte bunlar hadislerin dört kısmıdır. İnsanlar bu hadislerin tevili konusunda dört sınıfa ayrılmışlardır. Bir tâife bu hadis-

lerde zikredilen küfrün küfrân-ı nimet (nimete nankörlük) olduğu görüşünü tercih etmiştir. İkinci tâife bu hadislerin insanları sert bir şekilde sakındırma ve onları korkutma amacıyla vârid olduğunu söylemiştir. Üçüncü tâife bu küfrün riddet ehlinin küfrü ile aynı olduğunu savunmuştur. Dördüncü tâife ise bu hadislerin tamamını reddetmiştir. Bu görüşlerin tamamı bizim nezdimizde merduttur, makbul değildir. Çünkü bu görüşler zayıf ve çürük görüşlerdir.

Birinci görüşü, Araplar'ın kelâmından ve dilinden bildiklerimiz geçersiz kılmaktadır. Şöyle ki: Araplar, Allah'ın nimetleri ve lütufları inkâr edilmediği müddetçe küfrân-ı nimet diye bir şey bilmezler. Örneğin bir adam, Allah kendisine mal verdiği hâlde yoksul olduğunu söyler. Ya da Allah kendisini sağlık ile lütuflandırdığı hâlde hasta olduğunu söyler. Aynı şekilde kişi kendisine yapılan iyilikleri gizler de başına gelen musîbetleri herkese yayar. İşte Araplar'ın küfrân-ı nimet olarak isimlendirdiği şey budur. Bu ister insanlarla Allah arasında olsun, isterse insanların kendi aralarında olsun, küfrân-ı nimettir. İnsanlar birbirlerine yaptıkları iyilikleri görmezlikten geldikleri zaman ve birbirlerinin iyiliklerini inkâr ettikleri zaman bu küfrân-ı nimet olur.

Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in kadınlara hitâben söylediği şu buyruğu da sana bunu açıklamaktadır: *"Gerçekten siz çok lânet okuyorsunuz ve aşîrlerinize -yani kocalarınıza- küfr ediyorsunuz. Şöyle ki sizden biri öfkelenip (kocasına) 'Senden hiç bir iyilik görmedim' diyor."*

İkinci görüşe, yani bu hadislerin sadece insanları sert bir şekilde sakındırmak için vârid olduğu görüşüne gelince; bu Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in ve ashâbının sözleri üzerinde yapılan tevillerin en çirkinlerindendir. Onlar böylece

Allah *(azze ve celle)* ve O'nun dîni hakkında gelen haberleri hakîkati olmayan tehditlerden ibâret görmüşlerdir.

Bu görüşün kişiyi götüreceği yer âhiretteki cezânın da inkârıdır. Çünkü hadislerden biri hakkında bunun söylenmesi mümkünse (âhiretteki) bütün cezalar hakkında da bunun söylenmesi mümkündür.

Üçüncü görüşe, yani hadislerde geçen küfrün riddet küfrü olduğu görüşüne gelince bu öncekinden daha beterdir. Çünkü bu tevil ile dinden çıkan, insanları işledikleri büyük ve küçük günahlar sebebiyle tekfir eden hâricîlerin görüşüdür. Zaten sen Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in onları dinden çıkmakla vasıflandırdığını ve onların kanlarının dökülmesine izin verdiğini biliyorsun.

Sonra biz Allah Teâlâ'nın bunların görüşünü yalanladığını görüyoruz. Çünkü O hırsızın elinin kesilmesine, zina edene ve zina iftirâsı atana celde vurulmasına hükmetmiştir. Eğer bir günah kişiyi kâfir yapsaydı bunların hükmü ancak ölüm olurdu. Çünkü Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* "*Dinini değiştireni öldürün*" buyurmuştur.

Görmez misin ki bu kimseler kâfir olsalardı onlara uygulanacak ceza el kesme ve celde olmazdı? Nitekim Allah Teâlâ mazlum olarak öldürülen kimse hakkında **"Biz onun velîsine yetki vermişizdir" (İsrâ, 33)** buyurmuştur. Eğer cana kıymak (dinden çıkaran) bir küfür olsaydı öldürülenin velîsinin affetme ya da diyet alma seçeneği olmazdı. Kâtilin mutlaka öldürülmesi gerekirdi.

Dördüncü görüşe, yani bu hadislerin zayıf olduğu görüşüne gelince, bu sözüne değer verilen ve kendisine itibar edilen kimselerin görüşü değildir. Bu ancak hevâ ve bidat ehlinin ileri

sürdüğü bir hüccettir. Onların ilimleri fazla genişleyememiştir. Akılları bu hadislerin manaları anlamaktan aciz kalmıştır. Kendilerine "Bu hadisler birbirleriyle çelişmektedir" demekten daha kolay gelen bir şey bulamamışlar ve bu hadislerin tamamını inkâr etmişlerdir.

Bizim bu konudaki görüşümüz şudur: Mâsiyetler ve günahlar imanı ortadan kaldırmaz ve küfrü gerektirmez. Şu kadar var ki Allah'ın iman ehlini kendisiyle vasıflandırdığı ve kitabında birçok yerde müminlere şart koştuğu hakîkî ve saf imanı ortadan kaldırır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah müminlerden canlarını ve mallarını kendileri için cennetin olmasına karşılık satın almıştır. Allah yolunda savaşırlar... Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten sakındıranlar ve Allah'ın sınırlarını gözetenler... Müminleri müjdele!" (Tevbe, 112-113)

"Müminler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler... Yine onlar namazlarını devamlı kılarlar. İşte onlar vârislerin, Firdevs'e vâris olacakların ta kendileridir. Onlar orada ebedî kalacaklardır." (Mü'minûn, 1-11)

"Müminler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Kendilerine O'nun ayetleri okunduğu zaman onların imanlarını arttırır. Onlar yalnız Rablerine tevekkül ederler. Onlar ki namazı kılarlar, zekâtı verirler ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler. İşte onlar gerçek müminlerdir. Onlar için Rableri katında dereceler, bir mağfiret ve cömertçe verilmiş bir rızık vardır." (Enfâl, 2-4)

Ebû Ubeyd dedi ki: İşte bu ayetler imanın müminler üzerine farz kılınmış şeriatlerini (hasletlerini) şerh etmekte ve açıklamaktadır. Ayrıca imanı masiyetlerin tamamından soyutlamaktadır. Aynı şekilde Sünnet de içerisinde imanın hasletlerinin zikredildiği hadisler ile imanı tefsir etmiştir. Bu hadisler kitabın ilk bâbında zikredilmişti. Masiyetler, masiyetlerin dışındaki hasletlerle vasıflandırılmış iman ile bir araya gelince şöyle denilmiştir: Bu masiyetler Allah'ın müminlere şart koştuğu hasletlerden de kendisiyle bir şeyin iman olduğunun bilindiği emârelerden de değildir. Bu sebeple bu masiyetler insanlardan imanın hakîkatini nefyetmiştir. Fakat mümin ismi onlardan ayrılmamıştır.

Bir kimse dese ki: "Mümin ismi kendisinden zâil olmadığı hâlde bir kimse hakkında nasıl 'O mümin değildir' denebilir?"

Ona şöyle cevap verilir: Bu bizim nezdimizde Araplar'ın kelâmında sıkça rastlanılan ve garipsenmeyen bir şeydir. Bir işi yapan kimse yaptığı işi tam bir şekilde yapmadığı zaman yaptığı iş ondan izâle edilir. (O kimsenin o işi yapmadığı söylenir.)

Bilmez misin ki Araplar zanaatını güzel yapamayan zanaatkâra "Sen bir şey yapmadın ve bir iş ortaya koymadın" derler. Aslında onların söylemek istedikleri o kimsenin işini güzel ve tam bir şekilde yapmadığıdır, işin kendisini yapmadığı manasını kastetmezler. Yani o kimse aldığı isim yönünden "yapan"dır fakat yaptığı işi düzgün yapıp yapmadığı yönünden "yapan" değildir.

Hatta Araplar bundan daha ilerisini söylerler. Örneğin babasına kötü davranan ve ona sıkıntı veren kimseye "Bu evlat değildir" denir. Halbuki onlar onun babasının zürriyetinden

Ebû Ubeyd dedi ki: İşte bu ayetler imanın müminler üzerine farz kılınmış şeriatlerini (hasletlerini) şerh etmekte ve açıklamaktadır. Ayrıca imanı masiyetlerin tamamından soyutlamaktadır. Aynı şekilde Sünnet de içerisinde imanın hasletlerinin zikredildiği hadisler ile imanı tefsir etmiştir. Bu hadisler kitabın ilk bâbında zikredilmişti. Masiyetler, masiyetlerin dışındaki hasletlerle vasıflandırılmış iman ile bir araya gelince şöyle denilmiştir: Bu masiyetler Allah'ın müminlere şart koştuğu hasletlerden de kendisiyle bir şeyin iman olduğunun bilindiği emârelerden de değildir. Bu sebeple bu masiyetler insanlardan imanın hakîkatini nefyetmiştir. Fakat mümin ismi onlardan ayrılmamıştır.

Bir kimse dese ki: "Mümin ismi kendisinden zâil olmadığı hâlde bir kimse hakkında nasıl 'O mümin değildir' denebilir?"

Ona şöyle cevap verilir: Bu bizim nezdimizde Araplar'ın kelâmında sıkça rastlanılan ve garipsenmeyen bir şeydir. Bir işi yapan kimse yaptığı işi tam bir şekilde yapmadığı zaman yaptığı iş ondan izâle edilir. (O kimsenin o işi yapmadığı söylenir.)

Bilmez misin ki Araplar zanaatını güzel yapamayan zanaatkâra "Sen bir şey yapmadın ve bir iş ortaya koymadın" derler. Aslında onların söylemek istedikleri o kimsenin işini güzel ve tam bir şekilde yapmadığıdır, işin kendisini yapmadığı manasını kastetmezler. Yani o kimse aldığı isim yönünden "yapan"dır fakat yaptığı işi düzgün yapıp yapmadığı yönünden "yapan" değildir.

Hatta Araplar bundan daha ilerisini söylerler. Örneğin babasına kötü davranan ve ona sıkıntı veren kimseye "Bu evlat değildir" denir. Halbuki onlar onun babasının zürriyetinden

olduğunu bilmektedir. Bu sözün benzeri kardeş, hanım ve köle hakkında da söylenir.

Arapların bu gibi durumlarda kullandıkları üslup, kişilerin üzerine vâcip olan taatleri ve iyilikleri onlardan ayırmaktır. (Onların bu fiilleri yapmadığını söylemektir.) Nikâh, kölelik ve nesep ile ilgili kullanılan (karı-koca, köle, evlat gibi) isimlere gelince, bu isimler önceden olduğu gibi kişilerde bulunmaya devam eder.

Aynı şekilde kendileri sebebiyle imanın nefyedildiği günahlar da böyledir. Günahlar sebebiyle imandan boşa çıkan şeyler ancak imanın sıfatlarından olan şer'î hasletlerdir. İsme gelince isim (yani mümin ismi) daha önce olduğu gibi bulunmaya devam eder. Onlara ancak "müminler" denir ve onlara ancak müminlerin ahkâmı uygulanır. (Mümin ismi kendilerinden ayrılmaz.)

Bununla beraber Kur'an'da ve Sünnet'te de görüşümüzü destekleyen deliller buluyoruz. Kur'an'daki delillere gelince Allah *(azze ve celle)*'nin Ehli Kitap hakkındaki şu buyruğu bu delillere örnektir:

"Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı. Onlar ise onu arkalarına attılar." (Âli İmrân, 187)

قال أبو عبيد: حدثنا الأشجعي عن مالك بم مغول عن الشعبي في هذه الآية قال:

" أما إنه كان بين أيديهم، ولكن نبذوا العمل به "

26- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize el-Eşcaî tahdis etti. Onun Mâlik b. Miğvel'den rivâyet ettiğine göre Şa'bî bu ayet hakkında şöyle demiştir: "Kitap onların önlerinde idi fakat onlar onunla amel etmeyi terk ettiler."

Durum böyle iken Allah Teâlâ onların kestiklerini ve kadınlarıyla evlenmeyi bize helâl kılmış, Kitâb'ı ikrâr ettikleri ve kendilerini Kitâb'a nispet ettikleri için onlara "kitap ehli" hükmü vermiştir. Bu sebeple onlar kendilerine uygulanacak hüküm ve alacakları isim yönünden "kitap ehli" kapsamındadırlar. Halbuki onlar hakîkat itibâriyle Kitap'tan ayrılmışlardır. Evet, bu Kur'an'da görüşümüzü destekleyen delildir.

Sünnet'e gelince, Rifâ'a *(radıyallahu anh)*'ın rivâyet ettiği bir hadiste Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* baştan savma bir namaz kılan bedevîye "*Dön ve bir daha namaz kıl, çünkü sen namaz kılmadın*" buyurmuştur. Bedevî yaptığı şeyi defalarca yapmış, Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* de her defasında "*Bir daha namaz kıl*" buyurmuştur. Halbuki Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* onun namaz kıldığını görmekteydi. Şu hâlde sen bu kimsenin "namaz kılan" ismini aldığı hâlde hakîkî manada namaz kılmamış olduğunu görmüyor musun?

Aynı şekilde Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kocasına karşı gelen kadının, kaçan kölenin, kendisinden hoşlanmayan bir topluluğa namaz kıldıran kimsenin namazının kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.

Abdullah b. Ömer'in şarap içen kimse hakkındaki hadisi de bu baptandır: "*Kırk gece boyunca onun namazı kabul edilmez.*"

Ali *(radıyallahu anh)* da şöyle demiştir: "Mescidin yanında bulunan kimsenin mescidin dışında namazı yoktur."

Ömer *(radıyallahu anh)* da nefr gecesi yolculuk eşyalarını hazırlayan kimse hakkında "Onun haccı yoktur" demiştir.

Huzeyfe *(radıyallahu anh)* da şöyle demiştir: "Bir kimse oruçlu olduğu hâlde bir kadının elbisesinin arkasındaki şeklini düşünürse orucunu bozmuş olur."

Ebû Ubeyd dedi ki: Bu eserlerin tamamı ve bunlara benzeyen eserler benim nezdimde sana açıkladığım manadadır. İçerisinde berâet geçen "Kim şunu şunu yaparsa bizden değildir" gibi hadislerin manası da budur. Biz bu hadisler arasında Rasulullah *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den ve O'nun dîninden teberri manasını içeren bir hadis görmüyoruz.

Bizim bu konudaki görüşümüz, bu hadislerde kastedilen mananın "...bize itâat edenlerden, bize uyanlardan, dînimizin emirlerine riâyet edenlerden değildir" olduğudur. Söz konusu kimseden bu ve benzeri sıfatlar nefyedilmiştir.

Süfyân b. Uyeyne (rahimehullah) Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in "*...bizden değildir*" buyruğunu "bizim gibi değildir" manasında yorumlamıştır. Bu yorum başkalarından da rivâyet etmiştir.

Bu yorum her ne kadar ilim sâhibi imamlardan birinin yorumu olsa da ben bu görüşte değilim. Çünkü hadiste zikredilen şeyi yapan kimsenin Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* gibi olmadığını söylüyorsa o şeyi yapmayan kimsenin Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* gibi olduğunu söylemesi gerekir. Değilse o şeyi yapanla yapmayan arasında bir fark olmaz. Halbuki ister söz konusu ameli yapsın isterse terk etsin, (derece yönünden) Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'e benzeyen ve O'na denk olan hiç kimse yoktur.

İşte bu, (hadislerde geçen) imanın nefyinin ve Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den barâetin manasıdır. Zaten bu iki kısmın manası birdir. Biri nasıl yorumlanıyorsa diğeri de o şekilde yorumlanır.

Şirkin ve küfrün zikredildiği, masiyetlerin şirki ve küfrü gerektirdiğinin haber verildiği eserlere gelince, bize göre bu

eserlerin manası günah işleyen kimsenin imânını götürecek bir şirke veya küfre girdiği değildir. Bu eserlerin manası şudur: Bu masiyetler kâfirlerin ve müşriklerin sahip oldukları ahlaklardan ve yapageldikleri fiillerdendir. Kitap ve Sünnet'te bu iki kısım için de yukarıdaki iki kısma delâlet eden örneklere benzeyen deliller bulmaktayız:

Kur'an'da, şirkin kişinin imanını götürmeyecek bir şirk olabileceğini gösteren delillerden biri Allah Teâlâ'nın Âdem ve Havvâ hakkında İblis'in onlarla konuşması bâbında söylediği şu buyruğudur:

"O ki sizi tek bir nefisten yarattı. Ondan da kendisinde huzur bulması için eşini var etti. (Erkek) onu (kadını) sardığında kadın hafif bir yük yüklendi ve onu taşıdı... Allah onlara sağlıklı bir çocuk verdiği zaman, O'nun kendilerine verdiği şey hususunda O'na ortaklar kıldılar." (A'râf, 189-190)

Bu ayetin yorumuna göre şeytan onlara "Çocuğunuza Abdulhâris ismini verin" demiştir. Şimdi Allah'ı ve dînini bilen bir kimse Âdem *(aleyhisselam)*'ın nübüvvetine ve Allah katındaki derecesine rağmen onun ve Havvâ'nın Allah'a (büyük) şirk koştuğunu düşünebilir mi? Allah *(azze ve celle)* onların yaptığını şirk olarak isimlendirmiştir fakat bu Allah'a (büyük şirk ile) şirk koşmak değildir.

Sünnet'teki delile gelirsek, Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* şöyle buyurmuştur: "*Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey küçük şirktir.*" Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bu sözüyle sana, sahibinin kendisi sebebiyle Allah'a şirk koşan bir kimse olduğu şirkin hâricinde de bir şirkin olduğunu bildirmektedir.

Abdullah'ın şu sözü de bu baptandır: "Ribâ yetmiş küsur baptır. Şirk de böyledir."

Abdullah bu sözüyle sana günahların şirk olarak isimlendirilen birçok nev'i olduğunu bildirmiştir. Fakat bu günahlar Allah ile birlikte başka bir ilah edinme anlamına gelen şirkten farklıdır. -Allah kendisine şirk koşulmasından çok çok yücedir.- Bize göre bu gibi ifâdelerin manası ancak şudur: Bu ifâdelerde zikredilenler müşriklerin ahlâkıdır, müşriklerin isimlendirmesidir, müşriklerin uygulamalarıdır, müşriklerin lafızlarıdır, müşriklerin hükümleridir, müşriklerin işleridir.

Kur'an'da bunu destekleyen delile gelince, Allah *(azze ve celle)*'nin şu buyruğudur:

"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." (Mâide, 44)

İbn Abbâs "Bu dinden çıkaran bir küfür değildir" demiştir. Atâ b. Rabâh da "Küfrün altında bir küfürdür" demiştir.

Bunun dinden çıkaran bir amel olmadığından, dînin -her ne kadar kendisine bazı günahlar karışmış olsa da- önceki hâli üzere bâkî kaldığını anlamaktayız. Daha önce sana şirk konusunda söylediğim gibi, burada (küfür ile) kastedilen de ancak kâfirlerin yolunu takip etmektir. Çünkü Allah'ın indirdiğinin gayrısıyla hükmetmek kâfirlerin amellerindendir. Allah Teâlâ'nın ***"Hâlâ cahiliye hükmünü mü istiyorlar?" (Mâide, 50)*** buyruğunu işitmedin mi?

Müfessirlere göre bu ayetin tefsiri şudur: Kim İslâm dini üzere olduğu hâlde Allah'ın indirdiğinden gayrısıyla hükmederse bu hükmüyle cahiliyye ehline benzer.

Yani ayette kastedilen şey ancak, cahiliyye ehlinin önceden bu şekilde hüküm verdikleridir. Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in şu buyruğu da bu baptandır: "Üç şey vardır ki, cahi-

liyye işlerindendir: Soya sövmek, ağıt yakmak ve yıldızlardan yağmur beklemek..."

Cerîr ve Ebu'l Bahterî et-Tâî'den rivâyet edilen şu hadis de bu baptandır: *"Üç şey vardır ki câhiliyye âdetindendir: Ağıt yakmak, (ölü için) yemek yapmak ve kadının geceyi ölünün âilesi içinde onlar ile beraber geçirmesi..."*

Şu hadis de bu baptandır: *"Münâfığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler. Söz verdiği zaman sözünde durmaz. Kendisine bir şey emânet edildiği zaman hıyânet eder."*

Abdullah (b. Mes'ûd) da "Şarkı kalpte nifâkı bitirir" demiştir.

Bu günahların zikredildiği bütün bu eserlerin manası, bu günahları işleyen kimsenin câhil olacağı, kâfir veya münâfık olmayacağıdır. Zira o Allah'a ve O'nun katından gelenlere iman etmektedir. O'nun farz kıldıklarını yerine getirmektedir. Evet, bu eserlerin manası şudur: Bu günahlar kâfirlerin amellerindendir. Bu ameller Kitap'ta ve Sünnet'te haram kılınmış ve yasaklanmıştır. (Bu eserlerde bu günahlar hakkında bu ifadeler kullanılmıştır ki) müslümanlar kendilerini bunlardan korusunlar, bunlardan kaçınsınlar, ahlaklarını kâfirlerin ahlâkına benzetmesinler ve onların hükümlerinden hiçbir şeyi almasınlar.

Yine bir hadiste *"Siyah kâfirlerin boyasıdır"*[5] buyrulmuştur. Şimdi bir kimse çıkıp da bir adamın boya yüzünden kâfir olduğunu söyleyebilir mi?

Yine Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bir hadisinde koku sürünen ve sonra kokusu duyulacak şekilde bir topluluğun ya-

[5] Zayıf bir hadistir.

nından geçen kadının zâniye olduğunu söylemiştir. Şimdi bu haddi gerektiren zinâ olarak mı anlaşılmalıdır?

Yine Nebi (*sallallahu aleyhi ve sellem*) "*Birbirlerine söven iki kişi, birbirlerini yalancılıkla itham eden ve birbirlerine yalan söyleyen iki şeytandır*" buyurmuştur. Şimdi burada Nebi (*sallallahu aleyhi ve sellem*)'in İblis'in zürriyetinden olan iki şeytanı kastettiği düşünülebilir mi?

Bunların tamamı sana söylemiş olduğum fiiller, hasletler ve âdetler gibi anlaşılmalıdır. Aynı şekilde içerisinde kıble ehli hakkında küfrün veya şirkin zikredildiği her bir nas bizim nezdimizde böyle anlaşılır. Bu naslardan dolayı, müslümanlara uygulanan hükümleri ortadan kaldıran ve sahibini riddet dairesi içine sokan "kâfir" ve "müşrik" ismi gerekmez. Ancak kişinin küfür sözünü telaffuz etmesi durumu başka... Nitekim eserler de bunu açıklayıcı şekilde gelmiştir.

قال أبو عبيد: حدثنا أبو معاوية عن جعفر بن برقان عن ابن أبي نشبة عن أنس بن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " ثلاث من أصل الإسلام، الكف عن من قال لا إله إلا الله، لا نكفره بذنب، ولا نخرجه من الإسلام بعمل، والجهاد ماض من يوم بعثني الله إلى أن يقاتل آخر أمتي الدجال، لا يبطله جور جائر، ولا عدل عادل، والإيمان بالأقدار كلها ".

28- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Ebû Muâviye tahdis etti. Onun Ca'fer b. Burkân'dan, onun da İbn Ebî Nuşbe'den rivâyet ettiğine göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Rasulullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) buyurdu ki: "*Üç şey İslâm'ın aslındandır: 'Lâ ilâhe illallâh' diyen kimseden el çekmek. Onu günahı sebebiyle tekfir etmeyiz. Ameli sebebiyle İslâm'ın dışına çıkarmayız. Cihad, Allah'ın beni gönderdiği günden ümmetimin sonunun Deccâl ile savaşacağı güne kadar geçerlidir. Onu zâlimin zulmü*

ya da âdilin adâleti geçersiz kılamaz. Kaderlerin tamamına iman etmek (de İslâm'ın aslındandır)."[6]

قال أبو عبيد حدثنا عباد بن عباد عن الصلت بن دينار عن أبي عثمان النهدي قال دخلت على ابن مسعود وهو في بيت مال الكوفة فسمعته يقول: " لا يبلغ بعبد كفرا ولا شركا حتى يذبح لغير الله أو يصلي لغيره ".

29- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Abbâd b. Abbâd tahdis etti. Onun es-Salt b. Dînâr'dan rivâyet ettiğine göre Ebû Osman en-Nehdî şöyle demiştir: Kûfe'deki beytulmâlin içinde bulunduğu sırada İbn Mes'ûd'un yanına girdim ve onu şöyle derken işittim: "Kul Allah'tan başkası için kurban kesmedikçe ya da O'ndan başkasına namaz kılmadıkça küfre ve şirke girmez."[7]

قال أبو عبيد: حدثنا أبو معاوية عن الأعمش عن أبي سفيان قال: " جاورت مع جابر بن عبد الله بمكة ستة أشهر، فسأله رجل: هل كنتم تسمعون أحدا من أهل القبلة كافرا ؟ فقال: معاذ الله ! قال: فهل تسمونه مشركا ؟ قال: لا ".

30- Ebû Ubeyd dedi ki: Bize Ebû Muâviye tahdis etti. Onun A'meş'ten rivâyet ettiğine göre Ebû Süfyân şöyle demiştir: Altı ay boyunca Mekke'de Câbir b. Abdullah'ın yanında bulundum. Bir adam ona "Kıble ehlinden birini kâfir olarak isimlendiriyor muydunuz?" diye sordu. Câbir "Allah korusun!" diye cevap verdi. Adam "Peki kıble ehlinden birini müşrik olarak isimlendiriyor muydunuz?" diye sordu. Câbir "Hayır" dedi.

[6] Zayıf hadis. İbn Ebî Nuşbe meçhuldür.
[7] Zayıf hadis. es-Salt b. Dînâr metruk bir râvidir.

İMANDAN ÇIKMANIN SÖZ KONUSU OLMAMASIYLA BERABER BÜYÜK GÜNAHLAR ARASINA KATILAN GÜNAHLARIN ZİKRİ BÂBI

Ebû Ubeyd dedi ki: Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Mümine lanet etmek onu öldürmek gibidir.*"

Yine O şöyle buyurmuştur: "*Onun malının haramlığı kanının haramlığı gibidir.*"

Abdullah (b. Mes'ûd) da şöyle demiştir: "İçki içen kimse Lât'a ve Uzzâ'ya ibâdet eden gibidir."

Bunlar gibi, bir günahın kendisinden daha büyük başka bir günaha benzetildiği başka eserler de vardır. İnsanlardan bazıları bu ifâdeleri iki günahın birbirleriyle eşit olduğu manasına yormuşlardır!

Bana göre bunun bir dayanağı yoktur. Çünkü Allah Teâlâ bazı günahları diğerlerinden daha büyük kılmıştır. Nitekim O şöyle buyurmuştur:

"Size yasaklananların büyüklerinden kaçınırsanız küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere sokarız." (Nisâ, 31)

Kitap'ta ve Sünnet'te birçok yerde bu görülmektedir. Bunların tamamı zikredildiği takdirde söz uzar.

Fakat bana göre bu hadislerin manası şudur: Allah Teâlâ bu günahların tamamını yasaklamıştır. Onların bazıları diğerlerinden daha büyük olsa bile bu böyledir. Bu eserler âdeta şöyle demektedir: Kim bu masiyetlerden birini işlerse, tıpkı diğer günahları işleyen kimselerin masiyet ehline katıldığı gibi masiyet ehline katılır. Çünkü onlardan her biri -her ne kadar birbirlerinden daha günahkâr olsa da- işlediği masiyet ölçüsünde "günah işleyen" ismini hak etmektedir.

Bu zikrettiklerimizin tamamını merfû bir hadis açıklamaktadır. Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)* "*Yalan şahitlik Allah'a şirk koşmaya denktir*" buyurmuş, sonra şu ayeti okumuştur:

"Artık putlardan olan pisliklerden kaçının, yalan sözden de kaçının!" (Hacc, 30)

Anladık ki şirk ve yalan söz ancak yasaklanmaları yönünden birbirlerine denktir. Allah *(azze ve celle)* ikisini tek bir yerde yasaklamıştır. Şu hâlde onlar yasaklanmaları yönünden birdirler. Fakat büyüklükleri ve günahları yönünden birbirlerinden ayrıdırlar. Nitekim günahların tamamında bu durum vardır. Görmez misin ki hırsızın eli çeyrek dirhem ve yukarısında kesilmekteyken bunun aşağısında kesilmesi gerekmemektedir. Fakat konuşma esnâsında "Bu da diğeri gibi hırsızdır" denebilmektedir. Yani kişi onları aldıkları isim ve işledikleri masiyet yönünden aynı kefeye koymaktadır. Fakat onlar işledikleri günahın fazlalığı ölçüsünde karşılaşacakları ceza yönünden birbirlerinden ayrılırlar.

Aynı şekilde bekâr ve evli zina eder de "İkisi de Allah'a isyân etmiştir" denir. Halbuki birinin günahı ve cezası diğerinin günahından ve cezasından daha büyüktür.

Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in *"Mümine lanet etmek onu öldürmek gibidir"* buyruğu da böyle anlaşılmalıdır. Lanet eden kimse ve öldüren kimse ancak masiyet işlemiş olmaları yönünden birdirler. Bundan sonra her biri işlemiş olduğu günah ölçüsünde dünyada cezaya çarptırılır. Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in *"Onun malının haramlığı kanının haramlığı gibidir"* buyruğu da bun manadadır. Bunlara benzeyen her bir ifâdenin manası budur.

Ebû Ubeyd dedi ki: Biz bu kitabı ilmimiz ölçüsünde; Kitap'tan, Nebi *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in hadislerinden, O'ndan sonra gelen alimlerin eserlerinden ve Araplar'ın dilinden ve konuşma üslüplarından bize ulaşanlar doğrultusunda yazdık. Yalnız Allah'a tevekkül edilir. Kendisinden yardım istenecek olan da O'dur.

Ebû Ubeyd dedi ki: Kitabımızın başında özelliklerinden bahsettiğimiz, iman meselesi hakkında söz söyleyen beş sınıf şunlardır: Cehmiyye, Mu'tezile, İbâziyye, Sufriyye ve Fazliyye...

Cehmiyye demiştir ki: "İman; beraberinde dilin şehâdeti, nübüvveti ikrâr ve farzları edâ adına hiçbir şey olmasa bile kalp ile Allah'ı bilmekten ibârettir!"

Bunlar görüşlerine meleklerin imanını delil getirmişler ve "Onlar Allah resulleri yaratmadan önce de müminlerdi" demişlerdir!

Mu'tezile de şöyle demiştir: "İman, kalp ile tasdîkin ve dil ile ikrârın yanında büyük günahlardan kaçınmaktır. Dolayısıyla büyük bir günah işleyen kimseden iman zâil olur. Bununla beraber o küfür dâiresinin içine girmez. Fâsık olarak adlandırılır. O ne mümindir ne de kâfirdir. Şu kadar var ki onun için müminlere uygulanan hüküm yürürlüktedir!"

İbâziyye ise şöyle demiştir: "İman taatlerin bütünüdür. Dolayısıyla bir taati terk eden kimse kâfir-i nimet (nimete nankör) olmuş olur. O, şirk işleyen kâfir konumunda değildir." Bunlar İbrâhim Sûresi'ndeki **"Allah'ın nimetini nankörlükle değiştirenler..." (İbrâhim, 28)** buyruğunu delil getirmişlerdir.

Sufriyye de aynı şekilde imanın taatlerin bütünü olduğunu söylemiştir. Şu kadar var ki onlar ayrıca küçük olsun büyük olsun -bağışlananların hâricinde- masiyetlerin tamamının küfür ve şirk olduğunu söylemişlerdir.

Fazliyye de aynı şekilde imanın taatlerin bütünü olduğunu söylemiştir. Şu kadar var ki onlar ayrıca -bağışlansın veya bağışlanmasın- masiyetlerin tamamının küfür ve şirk olduğunu savunmuşlardır. Demişlerdir ki: "Çünkü Allah *(azze ve celle)* insanları (bağışlanan) bu günahları sebebiyle azaba uğratsaydı zâlim olmazdı. Nitekim O şöyle buyurmuştur: **'Ona ancak yalanlayan ve sırt çeviren en şâki kimse girer.' (A'lâ, 10-11)"**

Bu üç sınıf da (yani İbâziyye, Sufriyye ve Fazliyye) Hâricîler'in fırkalarındandır. Bununla beraber iman konusunda kendi aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Şîa onlardan iki fırkaya muvâfakat etmiştir. Râfızîler de Mu'tezile'ye muvâfakat etmiştir. Zeydiyye ise İbâziyye'ye muvâfakat etmiştir.

Bu sınıfların görüşlerinin tamamını "Günahlar sebebiyle imanın dışına çıkmak" bâbında zikrettiklerimiz çürütmektedir. Ancak Cehmiyye'nin görüşü hâriç... Zira onların görüşünü çürüten şey İslâm dînine mensup kimselerin sözleri ve Kur'an'ın onları yalanlamasıdır. Nitekim Kur'an şöyle buyurmaktadır:

"Kendilerine kitap verdiklerimiz O'nu oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar." (Bakara, 146)

"Kendileri de bunların hak olduğunu kesin olarak bildikleri hâlde zâlimliklerinden ve büyüklük taslamalarından dolayı bunları inkâr ettiler." (Neml, 14)

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, kalplerinin ayetleri bilmesine rağmen dilleriyle inkâr etmeleri sebebiyle onların kâfir olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Allah *(azze ve celle)* İblis'in de kâfir olduğunu haber vermiştir. Halbuki o da kalbi ile Allah'ı biliyor ve bunu dili ile ikrâr ediyordu. Bunların dışında, tamamını zikrettiğimiz takdirde sözün uzayacağı birçok delil vardır. Bu delillerin tamamı onların görüşlerini kesin bir şekilde reddetmekte ve geçersiz kılmaktadır.